

Survey integratie minderheden 2006

Survey integratie minderheden 2006

Verantwoording van de opzet en de uitvoering van
een survey onder Turken, Marokkanen, Surinamers,
Antillianen en een autochtone vergelijkingsgroep

Jaco Dagevos
Mérove Gijsberts
Joost Kappelhof
Miranda Vervoort

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, september 2007

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2007

SCP-special

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Basisstramien omslag: Bureau Stijlzug, Utrecht

ISBN13 978-90-377-0332-0

NUR 740

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij papier

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoud

1	Een nieuw Survey Integratie Minderheden (SIM)	7
2	Van SPVA naar SIM	8
3	Waarom zijn er nog specifieke minderhedensurveys nodig?	10
4	Onderzoekspopulatie en steekproef	12
5	Vragenlijstconstructie	17
6	Verloop van het veldwerk	19
7	Responsverantwoording	23
7.1	Respons	23
7.2	Non-respons	28
8	Representativiteit en weging	40
9	Eerste uitkomsten	44
10	Tot slot	48
	Noten	48
	Bijlage A Overzicht van de geselecteerde gemeenten per doelpopulatie	49
	Literatuur	54

1 Een nieuw Survey integratie minderheden (SIM)

Om de voortgang van de integratie van minderheidsgroepen te kunnen blijven volgen heeft de Directie Inburgering en Integratie (DI&I) van het ministerie van Justitie het SCP verzocht de inhoudelijke opzet en uitvoering ter hand te nemen van een survey onder de vier grootste minderheidsgroepen in Nederland. Hiertoe is in 2006 het Survey integratie minderheden (SIM) uitgevoerd. Om het SIM te realiseren, is samengewerkt met het CBS dat de steekproef heeft getrokken en het bestand heeft gewogen. Bureau Veldkamp heeft het veldwerk uitgevoerd. De gegevens van het SIM zijn in eerste instantie bedoeld voor het Jaarrapport Integratie dat in 2007 door het SCP zal worden uitgebracht.

Deze publicatie staat grotendeels in het teken van een methodologische verantwoording van het uitgevoerde SIM-onderzoek.¹ Tevens presenteren we enkele eerste bevindingen van het databestand.

2 Van SPVA naar SIM

De Nederlandse overheid kent inmiddels een zekere traditie in de monitoring van de positie van minderheidsgroepen in dit land. Tussen 1988 en 2002 is in opdracht van de overheid inzicht in de integratie van de vier grootste minderheidsgroepen verkregen via het zogenoemde SPVA-onderzoek (Sociale positie en voorzieningengebruik van allochtonen). Dit onderzoek is vijf maal gehouden, aanvankelijk onder regie van het Instituut voor sociologisch-economisch onderzoek van de Erasmus Universiteit (ISEO) en sinds 1998 door het ISEO en het SCP gezamenlijk. Met behulp van deze onderzoeken zijn gegevens verzameld over de onderwijs- en arbeidspositie van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen in Nederland. Daarnaast konden conclusies worden getrokken over de mate van (sociaal-culturele) integratie van deze vier belangrijkste minderheidsgroepen (zoals de beheersing van de Nederlandse taal, de identificatie met de eigen groep, de religieuze beleving en de mate en aard van contact met autochtonen). Ondervraagd zijn hoofden van huishoudens in 13 verschillende gemeenten. Over eventuele gezinsleden is (deels via het hoofd) aanvullende informatie ingewonnen. In 2003 is een SPVA-onderzoek gehouden onder allochtonen afkomstig uit vluchtelingenlanden (te weten: Iran, Irak, Somalië, Afghanistan en voormalig Joegoslavië).

In vergelijking met de SPVA-onderzoeken is het SIM op twee punten fundamenteel gewijzigd. Allereerst is in het SIM sprake van een landelijke personensteekproef. Dit is een belangrijk verschil met het SPVA-onderzoek, dat was gebaseerd op een huishoudenssteekproef in 13 gemeenten. In het SIM is aan alle steekproefpersonen dezelfde set van vragen voorgelegd. Ook dit is een verschil met de SPVA waar partners en andere gezinsleden een selectie van de vragen beantwoordden. Doordat mannen doorgaans als hoofd van het huishouden werden aangemerkt, vertoonden met name de gegevens over vrouwen lacunes. De keuze in het SIM voor een landelijke personensteekproef heeft verder als voordeel dat de representativiteit van de gegevens op persoonsniveau beter gewaarborgd is. Behalve dat dit komt door het trekken van een landelijke steekproef, kampen we nu ook niet met het probleem dat de bij een huishoudenssteekproef verzamelde gegevens onder gezinsleden eigenlijk niet als onafhankelijke waarnemingen beschouwd kunnen worden. In de analyses van de SPVA wordt daar impliciet doorgaans wel vanuit gegaan. De keuze voor een landelijke personensteekproef heeft overigens ook zijn prijs. Gegeven de randvoorwaarden van tijd en geld betekent deze wijze van gegevensverzameling een kleiner aantal respondenten dan in de SPVA.

Het SIM 2006 komt qua opzet overeen met het door het SCP in 2004/2005 uitgevoerde LAS onderzoek (Leefsituatie allochtone stedelingen), waarin voor het eerst ervaring is opgedaan met het trekken van een personensteekproef onder allochtone groe-

pen (in de 50 grootste gemeenten). Uit dit onderzoek werd duidelijk dat het direct benaderen van Turkse en Marokkaanse vrouwen niet op onoverkomelijke bezwaren stuitte. Het vermoeden dat enquêteurs zich niet rechtstreeks tot islamitische vrouwen konden wenden, vormde bij de start van de SPVA-onderzoeken aan het einde van de jaren tachtig een van de redenen om het hoofd van het huishouden als eerste te benaderen en via hem toegang te krijgen tot andere leden van het huishouden.

Vanwege deze belangrijke veranderingen in de opzet, de gewijzigde organisatorische verhoudingen en doordat in de SPVA al enige edities nauwelijks informatie werd verzameld over het voorzieningengebruik – vandaar de v in de afkorting – is besloten om de naamgeving van het nieuwe survey te wijzigen in SIM.

3 *Waarom zijn er nog specifieke minderhedensurveys nodig?*

Na bijna twintig jaar minderhedensurveys kan men zich de vraag stellen in hoeverre het nodig is om dergelijk – duur en arbeidsintensief – onderzoek te doen. Het antwoord is eenvoudig. Zonder een dergelijke bron missen we belangrijke informatie over de voortgang en achtergronden van de integratie van minderheidsgroepen. Om dit nader te illustreren bespreken we kort de merites en tekortkomingen van twee andere bronnen met informatie over allochtone groepen, namelijk algemene surveys en registratiegegevens.

Voor het in kaart brengen en verklaren van de positie van allochtone groepen schieten *algemene surveys* om verschillende redenen tekort. In de eerste plaats ontbreken bij – de kleinere – algemene surveys vaak onvoldoende aantallen om voor de allochtone populatie een betrouwbaar beeld te schetsen. Voor grotere algemene surveys zoals bijvoorbeeld de Enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS of het Woon-onderzoek van VROM geldt dit niet en deze zijn dan ook nuttig bij het beschrijven van de positie van allochtonen op de arbeids- en woningmarkt. Een nadeel van deze en andere algemene surveys is echter wel dat doorgaans geen informatie verzameld wordt over specifieke voor allochtonen relevante onderwerpen, zoals bijvoorbeeld sociaal-culturele integratie, de beheersing van de Nederlandse taal, de verblijfsduur in Nederland, de identificatie met de eigen groep, de wens tot terugkeer enzovoort. Dergelijke informatie is nodig om een goede beschrijving te geven van de integratie van allochtone groepen. Ze is evenzeer nodig bij de beantwoording van meer analytische, verklarende vragen. Met minderhedensurveys kunnen we bijvoorbeeld de samenhang onderzoeken tussen beheersing van de Nederlandse taal en arbeidsmarktpositie. Ook kunnen we beter in kaart brengen waarom de positie van autochtonen en allochtonen van elkaar verschilt. In generieke surveys valt bijvoorbeeld alleen een vergelijking te maken op grond van algemene kenmerken als leeftijd, opleidingsniveau en geslacht. Hieraan valt bijvoorbeeld de conclusie te ontleen dat allochtonen met hetzelfde opleidingsniveau als autochtonen het minder goed doen op de arbeidsmarkt. Op deze arbeidsmarktpositie zijn echter nog andere in algemene surveys meestal niet gemeten kenmerken van invloed, zoals beheersing van de Nederlandse taal, de verblijfsduur, de oriëntatie op de Nederlandse samenleving, enzovoort. We missen dus zowel belangrijke beschrijvende als belangrijke achtergrondkenmerken die specifiek zijn voor de integratie van allochtonen in ons land. Hiertoe zijn gerichte minderhedensurveys noodzakelijk.

Een ander verschil tussen minderheden- en generieke surveys is dat in de dataverzameling vaak bijzondere aandacht wordt besteed aan de eisen die gepaard gaan met interviews onder allochtonen. In het SIM is bijvoorbeeld een deel van de interviews gedaan door tweetalige enquêteurs, wat een hogere respons heeft opgeleverd (zie ook § 7). Tevens is er bij de constructie van de vragenlijst speciale aandacht besteed aan

het feit dat veel allochtonen te maken hebben met problemen met de Nederlandse taal en/of laag opgeleid zijn (zie verder § 5). Hiermee is niet per definitie gezegd dat de kwaliteit van specifieke minderhedendata beter zijn dan van algemene surveys – dat is afhankelijk van tal van andere factoren – , maar wel dat dergelijke voorzieningen in algemene surveys meestal niet (kunnen) worden getroffen.

Registratiegegevens vormen een andere bron van informatie over de positie van allochtonen in Nederland. In de afgelopen jaren zijn hier met de komst van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) belangrijke stappen gezet (CBS 2007; Jennissen en Oudhof 2007). Toch kunnen registratiegegevens surveygegevens niet vervangen (zie Dagevos 2007). In de kern komen de nadelen van registratiegegevens erop neer dat het registratiegegevens zijn. Dit betekent onder meer dat je voor je informatie afhankelijk bent van wat in registraties aanwezig is. Dit hoeft niet altijd informatie te zijn die relevant is voor vraagstukken van beleid of wetenschap. Een periodiek gehouden survey is aanmerkelijk flexibeler. Vraagstukken die (meer) aandacht behoeven, kunnen in de dataverzameling worden ingebracht. In de laatste jaren is bijvoorbeeld de discussie over integratie steeds meer verschoven van structurele naar sociaal-culturele integratie. Een survey kan hierop inspelen, zoals ook is gebeurd in het SIM.

Gegevens uit het SSB lopen vaak enkele jaren achter. In universitair onderzoek wordt hier meestal niet zwaar aan getild, maar het beleid vraagt – en dit geldt zeker voor het beleidsterrein van integratie – om actuele cijfers. Surveys leveren kort na afronding van het veldwerk al gegevens op.

Het waarschijnlijk belangrijkste probleem is dat op het terrein van het integratievraagstuk de reikwijdte van registratiegegevens begrensd is. De achilleshiel van het SSB ligt vooral in het ontbreken van informatie over de sociaal-culturele integratie, over wederzijdse beeldvorming en identificatie met de Nederlandse samenleving. Registratiegegevens bevatten geen cijfers over opvattingen, over de mate, aard en wenselijkheid van contacten met autochtonen, over de beheersing en het gebruik van de Nederlandse taal, over de identificatie met de eigen groep en de gerichtheid op de autochtone samenleving, over de mate van religiositeit, over ervaren discriminatie enzovoort. Verder is het ontbreken van gegevens over het opleidingsniveau een belangrijk probleem bij het SSB.

Het bovenstaande laat onverlet dat registratiegegevens een belangrijke nieuwe bron vormen, met name waar het gaat om onderwerpen die moeilijk via een survey in beeld zijn te brengen (bv. criminaliteit) en met betrekking tot het volgen van individuen door de tijd. Surveys zijn echter, met al hun gebreken, nog steeds onontbeerlijk om de integratie van allochtonen grondig en breed te beschrijven en diepgaand te kunnen analyseren.

4 Onderzoekspopulatie en steekproef

De onderzoekspopulatie van het SIM bestaat uit de landelijke doelpopulatie Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen² en autochtone Nederlanders³ in de leeftijd 15 jaar en ouder.

Het CBS heeft namens en in goed overleg met het SCP de steekproef getrokken. Het CBS heeft bij het trekken van de steekproef gebruikt gemaakt van de bestanden van de bevolkingsregisters.⁴ Dit heeft als voordeel dat landelijke dekking mogelijk is en dat anders dan bij de SPVA-onderzoeken het SCP niet langer afhankelijk is van gemeenten voor de trekking, wat een duurdere en meer tijdrovende procedure is.

Gewenste nettosteekproefaantallen

De gewenste nettosteekproefomvang is 1000 per groep. Deze netto-aantallen zijn voor iedere groep afzonderlijk verdeeld over drie categorieën: gemeenten met meer dan 250.000 inwoners (niveau 1);⁵ gemeenten met 50.000 tot 250.000 inwoners (niveau 2) en gemeenten met minder dan 50.000 inwoners (niveau 3) (tabel 4.1).

Tabel 4.1

Gewenste nettosteekproefaantallen per gemeenteniveau uitgesplitst naar doelpopulatie

		Turken		Marokkanen		Surinamers		Antillianen		autochtonen		totaal
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	Amsterdam	110		218		231		107		30		696
	Rotterdam	129	37	118	50	169	58	167	39	28	10	611
	Den Haag	89		81		151		98		18		437
	Utrecht	36		81		28		22		16		183
2	(50.000 - < 250.000)	433	43	322	32	269	27	427	43	364	36	1815
3	(< 50.000)	202	20	180	18	152	15	179	18	544	54	1257
totaal (%)		999	100	1000	100	1000	100	1000	100	1000	100	4999

(gemeente grootte: 1=250.000 en meer; 2= 50.000 - < 250.000; 3= <50.000)

Ontwerp

Voor iedere doelpopulatie (5 groepen) is een aparte personensteekproef getrokken, waarbij voor iedere personensteekproef is gekozen voor een zelfwegend tweetrapssteekproefontwerp. Zelfwegend houdt in dat er gestratificeerd is getrokken met evenredige allocatie naar gemeentegrootte. Voor het SIM is voor iedere doelpopulatie op basis van CBS-StatLine gegevens vastgesteld hoe deze verdeeld is over de drie gemeentegrootte-niveaus⁶ (zie tabel 4.1). Zo moet om een zo evenwichtig mogelijk

beeld te krijgen van de Turkse doelpopulatie 37% van de totale nettosteekproef bestaan uit Turken die wonen in stratum 1, 43% van de totale nettosteekproef moet bestaan uit Turken die wonen in stratum 2 en 20% van de totale nettosteekproef moet bestaan uit Turken die wonen in stratum 3 (evenredige allocatie).

Om dit te bereiken is bij het SIM voor iedere doelpopulatie per gemeentegrootte-niveau aselekt een bekende omvang per gemeentegrootte-niveau getrokken.⁷ Dit is uitgevoerd volgens een tweetrapsontwerp. Eerst zijn systematisch gemeenten getrokken (trap 1) en vervolgens zijn er aselekt personen binnen de geselecteerde gemeenten getrokken (trap 2). We lichten de trekkingsprocedure verder toe.

Procedure

Het is gebruikelijk om bij een tweetrapssteekproef waar eerst gemeenten worden geselecteerd, het aantal te selecteren gemeenten (m) te bepalen door vast te stellen wat de gewenste omvang ($=n_0$) van het aantal personen per gemeente (secundaire selectie eenheden: SSE) moet zijn. Bij het SIM is dit aantal SSE voor stratum 1 en 2 (de grote en middelgrote gemeenten) op tien vastgesteld en bij stratum 3 (kleine gemeenten) was dit aantal vijf voor Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen⁸ en tien voor autochtonen.⁹

De procedure van de tweetrapssteekproef is als volgt uitgevoerd. Ten eerste is er voor iedere doelpopulatie afzonderlijk een stapgrootte F bepaald door gewenste steekproefomvang n ($=1000$) te delen door de totale omvang van de doelpopulatie N ($F = n / N$). Vervolgens wordt er bij iedere doelpopulatie gecontroleerd of er gemeenten zelfselecterend zijn.¹⁰ In de steekproef voor die desbetreffende doelpopulatie zijn die gemeenten dus sowieso in de steekproef vertegenwoordigd.¹¹ Wanneer bij een doelpopulatie zelfselecterende gemeenten voorkomen wordt opnieuw een stapgrootte $F^{\#}$ berekend door ten eerste het totaal aantal inwoners van zelfselecterende gemeenten (h) af te trekken van het totale aantal van de desbetreffende doelpopulatie. Nu wordt opnieuw een stapgrootte $F^{\#}$ berekend voor de overgebleven gemeenten en de overgebleven steekproef.¹² Voor aanvang van de trekking uit alle overgebleven gemeenten worden deze gemeenten binnen hetzelfde stratum alfabetisch onder elkaar geplaatst.

Nu worden in de eerste trap voor iedere doelpopulatie afzonderlijk met behulp van een startwaarde b ¹³ en de stapgrootte $F^{\#}$ systematisch gemeenten (primaire selectie eenheden: PSE) getrokken binnen ieder gemeentestrum.¹⁴ De gemeente waar startwaarde b in valt wordt geselecteerd, de gemeente waar de waarde $b + (r * F^{\#})$ in valt wordt geselecteerd, enzovoort. (zie bijlage A voor een overzicht van de geselecteerde gemeenten per onderzoekspopulatie).

In de tweede trap zijn er bij het SIM aselekt personensteekproeven met omvang n_0 uit de geselecteerde gemeenten getrokken.

Bruto-aantallen met responsfracties

Uit eerder onderzoek (LAS'04, SPVA), ervaringen van Bureau Veldkamp en de literatuur blijkt dat non-respons varieert per gemeenteniveau en per doelpopulatie

(Schothorst 2005; Stoop 2005; CBS 2005). Bij de steekproeftrekking is hiermee rekening gehouden door met verschillende responsfracties te werken (zie tabel 4.2). De responsfractie bij Turken in Utrecht betekent bijvoorbeeld dat er 45,5% respons (100/2,2) wordt verwacht, waardoor 2,20 keer zoveel respondenten zijn getrokken als nodig zouden zijn wanneer iedereen mee zou doen.

Tabel 4.2

Responsfracties per gemeenteniveau naar doelpopulatie

		Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	autochtonen
1	Amsterdam	2,20	2,38	2,70	2,20	2,06
	Rotterdam	2,20	2,38	2,70	2,20	2,06
	Den Haag	2,20	2,38	2,70	2,20	2,06
	Utrecht	2,20	2,38	2,70	2,20	2,06
2	(50.000 - < 250.000)	2,14	2,40	2,65	2,22	2,08
3	(< 50.000)	2,14	2,40	2,65	2,22	2,08

(gemeente grootte: 1=250.000 en meer; 2= 50.000 - < 250.000; 3= < 50.000)

Op basis van verwachte responsfracties onder de verschillende doelpopulaties en gemeenteniveaus heeft het CBS per doelpopulatie een brutosteekproef getrokken. Het totale bestand bestond uit 14.238 adressen (zie tabel 4.3).

Tabel 4.3

Brutosteekproefaantallen per gemeenteniveau naar doelpopulatie

		Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	autochtonen	totaal
1	Amsterdam	303	612	823	265	84	2087
	Rotterdam	352	334	592	412	74	1764
	Den Haag	248	234	536	261	50	1329
	Utrecht	99	223	86	56	43	507
2	(50.000 - < 250.000)	1171	881	915	1092	1016	5075
3	(< 50.000)	538	488	521	466	1463	3476
	totaal	2711	2772	3473	2552	2730	14.238

(gemeente grootte: 1=250.000 en meer; 2= 50.000 - < 250.000; 3= < 50.000)

De responsfracties bij het trekken van de brutosteekproef zijn bewust ruim gekozen om te vermijden dat er bij hoge non-respons op latere datum voor verschillende doelpopulaties binnen bepaalde gemeenteniveaus extra personen moesten worden

bijgetrokken. Zodra de adressen van deze brutorespondenten zijn uitgezet in het veld dienen ze allemaal benaderd te worden, waardoor bij een ruim genomen brutosteekproef de kans bestaat dat er veel meer dan de beoogde 1000 interviews per doelpopulatie worden gerealiseerd.¹⁵ Dit verhoogt de kosten van het veldwerk. Om dit te voorkomen is op basis van een 'engere' responschatting door Bureau Veldkamp een aselechte brutosteekproef (1) getrokken uit de door het CBS geleverde brutosteekproef.¹⁶ Het niet geselecteerde deel van de brutosteekproef is de reserve steekproef (2). De vijf uit te zetten, aselechte getrokken, brutosteekproeven telden in totaal 11.521 adressen. In tabel 4.4 is te zien hoe deze brutosteekproef per doelpopulatie over de verschillende gemeenteniveaus is verdeeld.

Tabel 4.4

Brutosteekproefaantallen (1) en reserve steekproefaantallen (2) per gemeenteniveau naar doelpopulatie

		Turken		Marokkanen		Surinamers		Antillianen		autochtonen		totaal	
		1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
1	Amsterdam	243	60	518	94	624	199	235	30	62	22	1682	405
	Rotterdam	284	68	282	52	455	137	367	45	57	17	1445	319
	Den Haag	196	52	193	41	407	129	216	45	37	13	1049	280
	Utrecht	79	20	192	31	77	9	49	7	32	11	429	78
2	(50.000 - <250.000)	927	244	772	109	714	201	948	150	757	259	4118	963
3	(< 50.000)	433	105	433	55	402	119	397	69	1132	331	2797	679
	totaal	2162	549	2390	382	2679	794	2212	340	2078	652	11.521	2717

(Steekproef: 1=uit te zetten, 2=reserve; Gemeente grootte: 1=250.000 en meer, 2= 50.000 - < 250.000; 3= < 50.000)

Turkse en Marokkaanse respondenten met en zonder problemen met het Nederlands

In de Marokkaanse en Turkse groep is een onderscheid gemaakt tussen respondenten bij wie problemen met de Nederlandse taal konden worden verwacht en bij respondenten bij wie dit niet het geval zou zijn. De intentie was om alle respondenten bij wie taalproblemen te verwachten waren te laten benaderen door een tweetaalige interviewer. Deze interviewer van dezelfde etnische herkomst als de respondent spreekt zowel de herkomsttaal als de Nederlandse taal. Om de groep respondenten met taalproblemen vast te stellen is het volgende criterium gehanteerd: *Personen die zijn geboren in Turkije of Marokko én op het moment dat zij zich vestigden in Nederland 15 jaar of ouder waren.* De grens van 15 jaar is vastgesteld door op basis van eerdere surveygegevens (LAS) te bekijken bij welke leeftijd van komst problemen met de beheersing van het Nederlands duidelijk een rol beginnen te spelen. *Turken en Marokkanen die in Nederland zijn geboren (tweede generatie) en degenen die voor hun 15e naar Nederland zijn gekomen zijn in beginsel benaderd door autochtone enquêteurs.*

Bij zowel Turken als Marokkanen zijn bij circa 56% van de respondenten problemen met de Nederlandse taal te verwachten. Deze categorie is redelijk gelijk over de regio's verdeeld (tabel 4.5).

Tabel 4.5

Turkse en Marokkaanse respondenten die naar verwachting het Nederlands niet (1^e generatie, lftkomst NL \geq 15 jaar) en die het Nederlands wel goed beheersen (2^e generatie, 1^e generatie lftkomst NL < 15 jaar) , naar gemeenteniveau

		Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	middelgrote gemeenten	kleine gemeenten	totaal
Turkse steekproef	1e gen., lftkomst NL \geq 15 jaar	131	154	123	43	497	258	1206
	2e gen./1e gen. lftkomst NL < 15 jaar	112	130	73	36	431	174	956
	totaal	243	284	196	79	928	432	2162
Marokkaanse steekproef	1e gen., lftkomst NL \geq 15jr.	300	147	111	108	420	249	1335
	2e gen./1e gen. lftkomst NL < 15 jaar	218	135	82	84	351	185	1055
	totaal	518	282	193	192	771	434	2390

5 Vragenlijstconstructie

In de vragenlijst is onder andere ingegaan op het opleidingsniveau, de arbeidsmarktpositie, taalvaardigheid, sociale contacten en vrije tijd, culturele integratie, beeldvorming en godsdienst. Bij het opstellen van de vragenlijst hebben diverse overwegingen een rol gespeeld, zoals de beschikbaarheid van informatie over onderwerpen die in het Jaarrapport Integratie aan de orde komen en de wens om tijdreeksen uit de SPVA in stand te houden (o.a. opleidingsniveau, Nederlandse taalbeheersing, sociaal-culturele integratie). Er zijn ook nieuwe vragen toegevoegd (o.a. over arbeidsoriëntatie, ervaren maatschappelijke problemen in Nederland en sportdeelname).

De volgende thema's zijn in het gesprek aan de orde gekomen:

Blok A: Achtergrondgegevens respondent/gezin

Blok B: Opleiding

Blok C: Arbeid + Inkomen

Blok D: Overdrachten van en naar het buitenland

Blok E: Taalvaardigheid

Blok F: Band met herkomstland

Blok G: Sociale contacten en vrije tijd

Blok H: Culturele integratie

Blok I: Mediagebruik

Blok J: Oordeel over de samenleving en politieke participatie

Blok K: Beeldvorming

Blok L: Godsdienst

Blok M: Veiligheid

Blok N: Gezondheid en sport

Blok O: Afsluiting

Veel van de allochtonen die tot de onderzoeksgroep behoren zijn laag opgeleid en/of beheersen het Nederlands niet goed. Teneinde de vragenlijst zo goed mogelijk op deze onderzoeksgroep af te stemmen is Bureau Taal opdracht gegeven om de vraagformuleringen te bezien op complexiteit en voorstellen te doen voor aanpassingen. Daartoe is de door het SCP opgestelde conceptvragenlijst door Bureau Taal geanalyseerd op moeilijkheidsgraad en 'vertaald' in eenvoudig Nederlands. Hieronder wordt verstaan taalniveau Br, het taalniveau dat door 95% van de Nederlandse bevolking zelfstandig gelezen kan worden. Bij de vereenvoudiging is met name gelet op het vermijden van figuurlijk taalgebruik (bv. 'in twijfel trekken'), van laag frequent en abstract woordgebruik (bv. 'elders', 'huidige') en van het gebruik van lange zinnen. Het doel van deze vertaling is de vragenlijst begrijpelijk te maken voor allochtonen en laagtaalvaardige lezers.¹⁷ De aangepaste lijst is getest in het Testcentrum van Bureau Taal, waar de lijst is voorgelegd aan een testpanel van allochtone responden-

ten. Dit testpanel bestond uit 12 deelnemers met verschillende etnische achtergronden die participeren in een taaltraject en momenteel niveau B1 beheersen.

Het SCP heeft de voorstellen van Bureau Taal gezien op bruikbaarheid. De belangrijkste overweging hierbij was of wijziging van vraagformulering het opstellen van tijdreeksen (met SPVA en LAS-onderzoek) in gevaar zou brengen. Waar nodig zijn de voorstellen aangepast of niet overgenomen.

De resulterende vragenlijst is getest via elf proefgesprekken. Deze gesprekken vonden begin februari 2006 plaats bij Bureau Veldkamp. In de pilot zijn drie Marokkaanse, twee Turkse, twee Nederlandse, twee Antilliaanse en twee Surinaamse respondenten ondervraagd. De leeftijden varieerden van 19 tot 53 jaar.

De voornaamste aanpassing naar aanleiding van de proefgesprekken betrof het inkorten van de vragenlijst; de proefgesprekken duurden iets langer dan verwacht. Verder zijn er vrij veel enquêteursaanwijzingen toegevoegd, is de vraagstelling van een aantal vragen verscherpt en/of vereenvoudigd en is een aantal antwoordcategorieën aangepast. De instructie voor de interviewers is onder meer gebaseerd op de bevindingen uit de pilot. Op basis van de bevindingen uit de pilot is de definitieve vragenlijst vastgesteld.

De vertaling van de lijst in het Turks en in het Marokkaans-arabisch is tot stand gekomen door een vertaler de vragenlijst te laten vertalen en een andere onafhankelijke vertaler de vertaling te laten controleren. Vervolgens heeft de tweede vertaler zijn opmerkingen doorgegeven en heeft de eerste vertaler de vertaling weer aangepast en de definitieve vertaling gemaakt.

6 Verloop van het veldwerk¹⁸

De introductiebrieven en folder

Alle geselecteerde respondenten zijn door middel van een door het SCP opgestelde brief geïnformeerd over het onderzoek. In deze brief werd kort het doel van het onderzoek uiteengezet en de komst van een interviewer aangekondigd. In een aparte folder is meer uitleg over het onderzoek gegeven.

De interviewers

Voor de benadering van de adressen zijn autochtone en allochtone interviewers ingezet. Zoals gezegd dienden respondenten bij wie problemen met het Nederlands waren te verwachten te worden benaderd door interviewers van Turkse en Marokkaanse afkomst. Waar mogelijk is een match naar geslacht gemaakt.

Eind februari 2006 is een aantal instructiebijeenkomsten gehouden: twee in Amsterdam, één in Eindhoven en één in Rotterdam. Verder zijn er voor interviewers die later begonnen met het onderzoek nog diverse kleinere instructies georganiseerd. Op de bijeenkomsten die ongeveer anderhalf uur duurden, werd ingegaan op het doel en de achtergronden van het onderzoek, de adressensteekproef en de werkwijze. Er zijn afspraken gemaakt over de organisatie, de vragenlijst is blok voor blok doorgenomen en complexe vragen zijn er uitgelicht. Extra aandacht is besteed aan het benaderen van een doelgroep waarmee interviewers mogelijk minder ervaring hebben. Per allochtone groep is een korte schets gegeven van enkele kernegevens.

De interviewers werden erop gewezen vooral goed te letten op het interviewen van de juiste persoon. Ter aanvulling hebben alle interviewers een uitgebreide schriftelijke instructie meegekregen, die men thuis kon nalezen en raadplegen tijdens het veldwerk. Elke instructie werd beëindigd door de interviewers opmerkzaam te maken op het feit dat hun werkzaamheden gecontroleerd zouden worden.

Uiteindelijk hebben 236 interviewers daadwerkelijk meegewerkt aan het realiseren van de gesprekken. Er zijn 181 autochtone interviewers en 55 allochtone interviewers (24 Marokkaans, 31 Turks) ingezet. Toen duidelijk werd dat het veldwerk met name onder de Marokkaanse groep achterbleef, is door Bureau Veldkamp samenwerking gezocht met ERC, een veldwerkorganisatie gespecialiseerd in het ondervragen van allochtonen. Dit bureau heeft 12 interviewers geleverd die gesprekken hebben afgenomen met Marokkaanse en Turkse respondenten in Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Gouda en Utrecht.

Afname interviews

De vragen dienden te worden gesteld aan de steekproefpersoon en dus niet, zoals bij de SPVA, aan het hoofd van het huishouden of de man des huizes. Het veldwerk is in principe uitgevoerd via Computer Assisted Personal Interviewing (CAPI). De

interviewers hebben van tevoren een uitgebreide instructie gekregen. Een klein deel van de interviews (door Turkse en Marokkaanse interviewers) is afgenomen met een papieren lijst. Het gaat om 45 van de ruim 2000 interviews.

Gespreksduur

Gemiddeld nam de kale gesprekstijd van een interview 55 minuten in beslag. Bij Turken en Marokkanen ligt de gespreksduur hoger dan gemiddeld. Dit verschil hangt mogelijk samen met taalproblemen en het hogere aantal kinderen, over wie een aantal vragen zijn gesteld. Bovendien zijn er aan Turken en Marokkanen extra vragen gesteld over hun religie.

Tabel 6.1

Gemiddelde gespreksduur in minuten en seconden naar etnische groep

	gespreksduur
Turken	61:38
Marokkanen	57:48
Surinamers	52:33
Antillianen	53:46
autochtonen	49:34
totaal (gemiddeld)	55:01

Het veldwerk: de organisatie

Het veldwerk is uitgevoerd in twee periodes. De eerste veldwerkperiode liep van eind maart 2006 tot half juli 2006, de tweede van eind augustus 2006 tot januari 2007. Dit was een overschrijding van de initiële einddatum van de veldwerkperiode die was gesteld op november 2006.

Direct na de instructies konden de interviewers beginnen met het benaderen van de respondenten. De respondenten moesten persoonlijk op het woonadres worden benaderd, en niet telefonisch. Dit had enerzijds als reden te voorkomen dat respondenten vrij gemakkelijk de medewerking aan het onderzoek zouden weigeren, anderzijds hebben betrekkelijk weinig allochtonen een vaste telefoon en velen hebben een geheim nummer. Voor de benadering van respondenten zijn de interviewers gevraagd om de tijdstippen zoveel mogelijk af te wisselen (weekend, de andere keer op werkdagen, soms overdag en soms in de avond). Was een respondent niet thuis, dan moest de interviewer tenminste nog drie keer langs gaan op andere dagen en tijdstippen die mogelijk meer kans van slagen boden. In totaal werden er dus minimaal vier contactpogingen gedaan. Op de nonresponsverslagen werd door de

interviewers bijgehouden hoe de benaderingen verliepen. Gedurende de hele werkperiode heeft Veldkamp hetzij telefonisch, hetzij persoonlijk zeer regelmatig contact onderhouden met de interviewers.

Alle respondenten ontvingen als dank voor hun medewerking een cadeaubon ter waarde van € 10,-. Veldkamp verstuurde deze bonnen nadat de data van het gesprek waren binnengekomen. Een deel van de respondenten ontving bij wijze van experiment bij de introductiebrief een postzegelboekje met vijf postzegels van € 0,39. Doel van het postzegelexperiment was te achterhalen of deze incentive vooraf een effect had op de respons. In paragraaf 7 gaan we hier nader op in.

De controle op het veldwerk

Interviewers zijn gecontroleerd door middel van controleformulieren. De procedure met een controleformulier houdt in dat er een brief met een antwoordformulier wordt toegestuurd aan respondenten met het verzoek dit te retourneren aan Veldkamp. Bij dit onderzoek zijn aan alle respondenten dergelijke controlebrieven verstuurd; ruim 47% (n = 2455) is retour ontvangen. Een klein aantal retour gekomen controlebrieven gaf aanleiding tot verdere actie. Van deze respondenten is voor zover mogelijk het telefoonnummer opgezocht en deze mensen zijn gebeld. Deze respondenten bleken wel gewoon ondervraagd te zijn, maar de vragen op het controlebriefje niet goed te hebben begrepen. Het betrof hier meestal Turkse of Marokkaanse eerste generatie respondenten. Op de controlebrief was ruimte voor eventuele opmerkingen van de respondenten. Ruim 800 mensen maakten daar gebruik van. De meeste opmerkingen sloegen op het gesprek: “een prettig gesprek”, “ik vond het gezellig”, “een leuk en interessant gesprek” of op de enquêteur: “aardige enquêteur”, “enquêteur was heel vriendelijk en gezellig”, “aardige jongen, fijn dat hij Arabisch sprak”. Soms was er kritiek op de vragen: “dezelfde soort vragen, werd te eentonig”, “teveel vragen met matig/goed/zeer goed, enz.”, “vragen moeten concreter”, “ik had wat meer nuances gezien in de antwoorden” of vond men de vragen juist goed: “heldere vragen”, “interessante vragen”. Verder noemde een aantal respondenten de privacy: “sommige vragen te privé”, “privacy moet gewaarborgd worden” en vonden sommigen het gesprek te lang duren.

Het verloop van het veldwerk

In het begin van de veldwerkperiode werden per week ruim 200 gesprekken gevoerd, later in de veldwerkperiode is dit aantal teruggelopen tot 100 à 150 gesprekken per week. In de steden buiten de Randstad verliep het veldwerk vlot, de grote steden bleven daarbij duidelijk achter. Wekelijks is het SCP door Veldkamp op de hoogte gesteld van de voortgang van het veldwerk. Tweemaal is tussen SCP en Veldkamp een bijeenkomst belegd om de tussentijdse resultaten van het onderzoek te bespreken. Vlak voor de zomervakantie werd duidelijk dat het veldwerk in de grote steden en onder de Marokkaanse en Turkse respondenten beduidend langzamer liep dan vooraf was ingeschat. Het interviewerkorps van Veldkamp bleek niet berekend op

het grote aantal adressen dat in de grote steden benaderd moest worden. Daarnaast liep het veldwerk in de grote steden ook langzamer omdat interviewers steeds minder gemotiveerd zijn om hier face-to-face-onderzoek te doen. Via advertenties, benadering van reguliere uitzendbureaus en specifieke senioren uitzendbureaus heeft bureau Veldkamp getracht nieuwe interviewers te werven. Er meldden zich wel mensen aan, maar te weinig schreven zich daadwerkelijk in. Nieuwe interviewers die wel van start gingen, gaven het werk regelmatig terug omdat ze het te moeilijk en frustrerend vonden (lastige buurten, respondenten die weinig thuis waren, niet nakomen van afspraken). De uitzendbureaus wilden de opdracht niet aannemen en oude interviewers haakten regelmatig af. Daarnaast trok de arbeidsmarkt in deze periode snel aan. Kortom, het geplande eind van het veldwerk begin november 2006 werd niet gehaald. Om toch tot een zo snel mogelijke afronding van het veldwerk te komen, is door Veldkamp een aantal aanvullende maatregelen genomen:

- Een aantal potentiële interviewers haakte af doordat men niet met een laptop kon of wilde werken. Voor deze groep interviewers is een papieren versie van de vragenlijst gemaakt. Hiervan is 45 maal gebruikgemaakt.
- Indien mogelijk werden interviewers in het bijzonder ingezet voor de Marokkaanse groep.
- Goede interviewers van buiten de stad werd gevraagd zoveel mogelijk in de grote stad te werken (tegen hogere vergoeding) om de achterstand in de grote steden in te lopen.
- De respondenten mochten telefonisch worden benaderd om een afspraak te maken voor het gesprek. Daartoe werden de nog niet benaderde adressen verrijkt met telefoonnummers en werd de introductiebrief aangepast. Respondenten van wie geen telefoonnummer werd gevonden, ontvingen een introductiebrief waarin gevraagd werd om het nummer aan Veldkamp door te geven en daarmee kans te maken op een extra cadeaubon van 10 euro. Ongeveer 50 mensen hebben hierop gereageerd en een extra cadeaubon ontvangen.
- Alle Marokkaanse respondenten ontvingen vanaf eind oktober een beloning vooraf, bij de introductiebrief. Deze beloning betrof een postzegelboekje met daarin 5 postzegels van € 0,39.
- Veldkamp heeft onderzoeksbureau ERC ingeschakeld voor het interviewen van Marokkaanse en – in mindere mate – Turkse respondenten.

7 Responsverantwoording

7.1 Respons

In totaal hebben 5250 respondenten meegewerkt aan het onderzoek. Dat is 250 meer dan de beoogde steekproefomvang. Vooral in de Turkse en Surinaamse groep ligt het aantal gesprekken hoger ($n = 1132$ en $n = 1065$). De gecorrigeerde respons per doelpopulatie naar gemeenteniveau staat in tabel 7.1. Met ‘gecorrigeerde respons’ wordt bedoeld dat de respons is gecorrigeerd voor de oneigenlijke non-respons (dat zijn kaderfouten zoals: adres is geen woonadres, respondent verhuisd, en redenen als: respondent woont niet zelfstandig en respondent overleden).

Tabel 7.1

De gecorrigeerde respons per doelpopulatie naar gemeenteniveau

		Amster- dam	Rotter- dam	Den Haag	Utrecht	middelgrote gemeenten	kleine gemeenten	totaal
Turken	totaal	% 56	53	52	88	61	63	60
		N 123	139	85	65	490	230	1132
	1e gen., lftkomst NL \geq 15 jaar	% 66	57	62	93	60	64	62
		N 81	81	62	38	256	138	656
	2e gen./1e gen. lftkomst NL < 15 jaar	% 43	50	37	82	62	61	57
		N 42	58	23	27	234	92	476
Marok- kanen	totaal	% 52	48	44	58	47	56	50
		N 226	116	68	99	316	207	1032
	1e gen., lftkomst NL \geq 15 jaar	% 58	55	49	49	47	60	53
		N 161	68	44	48	171	128	620
	2e gen./1e gen. lftkomst NL < 15 jaar	% 40	40	38	71	48	49	47
		N 65	48	24	51	154	79	412
Surinamers		% 36	44	42	52	53	56	46
		N 198	169	150	34	320	194	1065
Antillianen		% 40	46	47	59	58	61	54
		N 81	141	81	22	474	208	1007
autochtonen		% 60	46	40	79	60	52	55
		N 36	25	14	23	397	521	1014

De Turkse groep heeft het best gerespondeerd (60%). Zij worden gevolgd door Antillianen (54%) en Marokkanen (50%). Surinamers laten het ongunstigste responspercentage zien (46%). Van de autochtone referentiecategorie heeft 55% gerespondeerd.

Turken met verwachte taalproblemen (1e generatie, lftkomst NL \geq 15 jaar) behalen een hogere respons dan Turken bij wie geen problemen met het Nederlands (2e generatie, 1e generatie lftkomst NL < 15 jaar) werden verwacht (62% vs. 57%). Dit verschil is vooral duidelijk in de grote vier steden. Eenzelfde beeld komt naar voren bij de Marokkanen (53% vs. 47%). Dit verschil in respons komt bij Marokkanen het meest duidelijk naar voren in de G3 en in de kleine gemeenten. Bij de autochtonen is de respons gemiddeld (55%), maar varieert sterk tussen de grote vier steden. Bij de Surinamers is zoals gezegd de respons het laagst van allemaal (46%) en met name in Amsterdam (36%), Rotterdam (44%) en Den Haag (42%) lager dan verwacht. Een reden voor deze lage respons ligt in het gegeven dat er moeilijk contact kon worden gemaakt (zodadelijk uitgebreider in de paragraaf 7.2 over de non-respons). Bij de Antillianen is de respons in Amsterdam (40%), Rotterdam (46%) en Den Haag (47%) lager dan de totale respons, wat net als bij de Surinamers vooral komt doordat moeizaam contact kon worden gelegd. Wanneer dit lukt is de respons over het algemeen goed.

Het gemiddelde gecorrigeerde responspercentage over alle groepen tesamen is 53% en ligt daarmee een stuk boven de respons van bijvoorbeeld het LAS-onderzoek (44%). Er is een aantal redenen te bedenken voor de hoge respons.¹⁹ Ten eerste is hier sprake van een landelijke steekproef. Veel onderzoek onder allochtonen vindt plaats in steden waar veel allochtonen wonen. In de SPVA-onderzoeken werd in dertien gemeenten geënquêteerd, in het LAS-onderzoek in de vijftig grootste gemeenten. Door vaker te enquêteren onder allochtonen in de steden is de enquêtemoeheid daar hoger en daarmee neemt ook de kans op weigering toe. Door landelijk te gaan enquêteren treft men ook allochtonen die minder vaak worden gevraagd hun medewerking te verlenen aan een enquête. Deze respondenten hebben minder last van enquêtemoeheid en daarmee neemt de kans op weigering af. Dit vertaalt zich dan weer in een hogere 'overall' respons.

Ten tweede is het aantal contactpogingen uitgebreid naar minimaal vier terwijl drie contactpogingen bij het LAS het minimale aantal was (Schothorst 2005). Dit heeft ook een positieve invloed op de respons. Meer contactpogingen reduceren nu eenmaal de kans dat gedurende de veldwerkperiode geen contact kan worden gekregen met de beoogde respondent.

Verder hebben we in dit onderzoek adressen herbenaderd. Respondenten die in eerste instantie geweigerd hadden deel te nemen of die herhaaldelijk niet thuis waren, zijn later nog eens benaderd door een andere interviewer. Ook dit heeft een gunstige invloed gehad op de respons, vooral onder Turken.

De herbenaderingen

Om een hogere respons te krijgen is gedurende het veldwerk aan de interviewers gevraagd de adressen minimaal vier keer te benaderen. Daarnaast zijn bepaalde

adressen ‘herbenaderd’ om mogelijke selectieve non respons tegen te gaan. Hiervoor zijn de weigeraars uit alle onderzoekspopulaties, behalve de autochtone Nederlanders, geselecteerd die in eerste instantie hadden geweigerd omdat ze (a) geen interesse/geen tijd hadden, (b) vanwege taalproblemen, (c) gedurende een langere periode niet aanwezig waren of (d) herhaaldelijk niet thuis waren. Het SCP heeft vervolgens binnen deze overgebleven groep weigeraars een selectie gemaakt op basis van een aantal achtergrondkenmerken zoals leeftijd, geslacht, gemeentegrootte en etnische achtergrond. Door de monitoring van de voortgang van het veldwerk kon bij iedere doelpopulatie goed worden bepaald bij welke leeftijdsgroepen, welk geslacht en welke gemeentegrootte de respons achterbleef en waar er kans zou zijn op vertekening als gevolg van selectieve respons. Op deze manier zijn bijvoorbeeld adressen van jongere Antilliaanse mannen in de grote steden opnieuw benaderd, nadat deze respondenten eerst tot de non respons werden gerekend omdat er tot viermaal toe geen contact kon worden gemaakt. Ook zijn op deze manier Turken en Marokkanen uit de groep 1e generatie, Iftkomst NL ≥ 15 jaar die eerst hadden geweigerd vanwege taalproblemen herbenaderd door tweetalige interviewers. Alle geselecteerde weigeraars kregen een tweede introductiebrief en werden bezocht door een andere interviewer. Uiteindelijk bleken ruim 1100 adressen in aanmerking te komen voor een herbenadering. Dit gebeurde in een later stadium van het onderzoek, vanaf eind oktober. Van deze adressen zijn er slechts 621 non-responsverslagen retour ontvangen. In tabel 7.2 staat weergegeven hoeveel adressen zijn herbenaderd en welk percentage daarvan een geslaagd gesprek heeft opgeleverd.

Tabel 7.2

Aantal herbenaderde adressen met slagingspercentage naar etnische groep

	bruto	N	%
Turken	250	52	21
Marokkanen	217	24	11
Surinamers	413	27	7
Antillianen	263	36	14
autochtonen	-	-	-
totaal	1143	139	12

Vooraf bij de Turken is het herbenaderen succesvol geweest; 21% respons. Wanneer wordt bedacht dat het bij de herbenaderingen gaat om personen die aanvankelijk geweigerd hadden is dit een heel behoorlijk aandeel. Voor de Surinaamse en Marokkaanse groep vallen de responspercentages echter wat tegen.

Experiment met de postzegelboekjes

Bij een deel van de respondenten is aan de introductiebrief een postzegelboekje ter waarde van twee euro (vijf postzegels van € 0,39) toegevoegd. In onderstaande overzichten is weergegeven in hoeverre deze incentive een effect heeft op de respons. De vier grote steden zijn in de tabel als één groep opgenomen.

Tabel 7.3

Effect postzegels per doelpopulatie uitgesplitst naar gemeenteniveau

		wel postzegels			geen postzegels		
		bruto	N	%	bruto	N	%
Turken	vier grote steden	297	173	58	295	172	58
	middelgrote gemeenten	289	150	52	279	152	54
	kleine gemeenten	137	79	58	137	77	56
	totaal	723	402	56	711	401	56
Marokkanen	vier grote steden	414	188	45	434	206	48
	middelgrote gemeenten	254	113	44	245	102	42
	kleine gemeenten	139	79	57	149	73	49
	totaal	807	380	47	828	381	46
Surinamers	vier grote steden	539	199	37	538	180	33
	middelgrote gemeenten	166	70	42	163	62	38
	kleine gemeenten	107	55	51	101	40	40
	totaal	813	324	40	802	282	35
Antillianen	vier grote steden	270	103	38	263	101	38
	middelgrote gemeenten	216	102	47	215	92	43
	kleine gemeenten	99	51	52	105	51	49
	totaal	585	256	44	583	244	42
autochtonen	vier grote steden	62	29	47	58	27	47
	middelgrote gemeenten	156	75	48	148	76	51
	kleine gemeenten	299	160	54	294	136	46
	totaal	517	264	51	500	239	48

Bij de Turkse groep heeft de incentive bij de introductiebrief geen noemenswaardig effect op de respons gehad. Bij de Marokkaanse groep lijken alleen de respondenten uit de kleine plaatsen gevoelig voor de extra incentive. Bij de Antilliaanse groep ligt de respons wat hoger in de middelgrote en kleine plaatsen. Bij de autochtonen is alleen een effect te zien bij de inwoners van kleine plaatsen. Het meeste effect lijken

de postzegelboekjes te hebben gehad bij de Surinamers; in alle plaatsen ligt de respons wat hoger bij degenen die wel een postzegelboekje hebben ontvangen.

Over het geheel genomen kan worden geconcludeerd dat het postzegelboekje weinig tot geen effect heeft gehad op de respons. Een kanttekening hierbij is dat de omvang van het werkelijke effect op de respons mogelijk vertekend is. De invloed van andere incentives onder respondenten, zoals de cadeaubon van 10 euro, kan een doorkruisende invloed hebben gehad. Mogelijk zijn daarnaast andere factoren van betekenis, zoals de hogere vergoeding van enquêteurs om verder van huis te interviewen, het verschil in aantal contactpogingen en de herbenadering van weigeraars.

De benadering door allochtone interviewers

Het was de bedoeling om Turken en Marokkanen van de eerste generatie die na hun 15e naar Nederland zijn gekomen, te benaderen via tweetalige enquêteurs uit de eigen groep. Dit is niet volledig gerealiseerd. Voor een deel was dit vooraf al voorzien en afgesproken met Veldkamp. In kleinere gemeenten waren niet altijd allochtone interviewers beschikbaar; hier mochten Turken en Marokkanen bij wie taalproblemen te verwachten waren door autochtone interviewers worden ondervraagd. Ook in andere gemeenten heeft het gebrek aan tweetalige enquêteurs het onderzoek echter parten gespeeld. Er zijn in totaal 929 gesprekken gevoerd door allochtone interviewers. Het betrof 353 gesprekken met Marokkanen bij wie taalproblemen konden worden verwacht en 42 gesprekken door tweetalige enquêteurs met personen die naar verwachting het Nederlands goed beheersen. Onder Turken zijn door tweetalige interviewers 452 gesprekken met de beoogde doelgroep gevoerd en 47 gesprekken met Turken bij wie geen taalproblemen waren te verwachten. Van de doelgroep is bij de Turken 74% geïnterviewd door een tweetalige enquêteur, bij de Marokkanen gaat het om 60%. Dit aandeel is lager dan op grond van de vertegenwoordiging van Turken en Marokkanen in de kleinere gemeenten mocht worden verwacht.

De inzet van tweetalige enquêteurs is belangrijk; zij boeken goede responscijfers (tabel 7.4).

Marokkaanse interviewers halen een hoger responspercentage bij de eerste generatie die na hun 15e jaar naar Nederland zijn gekomen dan autochtone interviewers; het verschil is zeven procentpunten. Tweetalige enquêteurs slagen er kennelijk beter in dan autochtone enquêteurs respondenten te spreken te krijgen die vaak het Nederlands niet goed beheersen. Bij tweede generatie (incl. voor 15e naar Nederland gekomen) respondenten is het verschil zelfs 22 procentpunten, maar het aantal gesprekken dat Marokkaanse interviewers hebben afgenomen is vrij klein (42 gesprekken).

Ook bij de eerste generatie Turken bij wie problemen met het Nederlands vaak voorkomen is er een duidelijk verschil tussen Turkse interviewers en autochtone interviewers; respectievelijk 69% en 52%. Bij de tweede generatie Turken is er geen verschil in responspercentage tussen Turkse en autochtone interviewers.

Tabel 7.4

Aantal gesprekken en responspercentages Marokkanen en Turken die naar verwachting het Nederlands niet (1^e generatie, Iftkomst NL \geq 15 jaar) en die het Nederlands wel goed beheersen (2^e generatie, 1^e generatie Iftkomst NL < 15 jaar) naar herkomst interviewer

		Turkse interviewers			Marokkaanse interviewers			autochtone interviewers		
		bruto	N	%	bruto	N	%	bruto	N	%
Turken	1e gen., Iftkomst NL \geq 15 jaar	652	452	69				371	192	52
	2e gen./1e gen. Iftkomst NL < 15 jaar	81	47	58				749	425	57
Marokkanen	1e gen., Iftkomst NL \geq 15 jaar				620	353	57	525	265	50
	2e gen./1e gen. Iftkomst NL < 15 jaar				63	42	67	816	369	45
totaal		733	499	68	683	395	58	2461	1251	51

Conclusie respons

Turken responderen het best, Surinamers het minst. In het algemeen is de gecorrigeerde respons in de kleine gemeenten het hoogst, terwijl de respons in de vier grote steden juist lager dan gemiddeld is. Dit lijkt vooral te worden veroorzaakt door het hoge aantal mensen dat bij herhaling niet thuis is. Het herbenaderen is een tijdrovende bezigheid, maar lijkt bij Turken enige vrucht af te werpen. Het postzegelboekje laat geen duidelijk effect zien op de respons, behoudens een klein consistent effect bij Surinamers. De inzet van tweetalige interviewers leidt bij eerste generatie Turken en Marokkanen bij wie problemen met de Nederlandse taal vaak voorkomen tot een duidelijk hogere respons.

7.2 Non-respons

Non-respons ontstaat wanneer van personen die tot de doelpopulatie behoren en die in de steekproef zijn getrokken de gewenste gegevens niet worden verkregen. Bij de responsverantwoording worden twee hoofdoorzaken voor non-respons onderscheiden: de oneigenlijke en de werkelijke non-respons. Oneigenlijke non-respons ontstaat als gevolg van kaderfouten in het gehanteerde steekproefkader zoals: verhuizingen, onjuiste adresgegevens, overlijden, geen woonadres, enzovoort. Van deze personen kan worden vastgesteld dat ze niet tot de doelpopulatie behoren.

Voor de uiteindelijk responsberekening wordt gekeken naar de werkelijke non-respons. Deze personen behoren wel tot de doelpopulatie. Oorzaken voor de werkelijke

non-respons zijn weigeringen, bij herhaling niet thuis, onbereikbaar, taalprobleem en ziek/psychisch niet in staat tot een interview. Bij 'herhaling niet thuis' betekent dat de interviewer minimaal vier keer langs is geweest maar de respondent steeds niet aanwezig is. Onbereikbaar betekent dat een respondent langdurig afwezig is, bijvoorbeeld door verblijf in het buitenland.

In de volgende tabellen is het absolute aantal oneigenlijke non-respons opgenomen. Als responsbasis voor de berekening van het gecorrigeerde responspercentage is het 'aantal benaderbare personen' als responsbasis gebruikt (= 100%). Van een beperkt aantal adressen is geen responsverantwoording teruggekregen. Deze adressen zijn wel uitgezet, maar we weten niet of deze adressen benaderd zijn en zo ja, hoe vaak de interviewer langs is geweest. Deze adressen zijn daarom buiten de tabellen gelaten. In de tabellen worden alleen de aantallen en geen percentages gepresenteerd wanneer het bruto-aantal benaderd onder de 100 ligt.

De Turkse groep

De oneigenlijke non-respons onder Turken bedraagt 7%. De latere benadering van Turken in sommige gemeenten is hier waarschijnlijk debet aan. Het meest duidelijk is dit zichtbaar in Den Haag; hier is het veldwerk laat op gang gekomen, hetgeen tot uiting komt in een hoge oneigenlijke non-respons. Wanneer er veel tijd zit tussen steekproeftrekking en benadering stijgt de kans op verhuizing van de steekproefpersoon.

Tabel 7.5
Non-respons Turken

	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	232	100	280	100	189	100	78	-	876	100	387	100	2042	100
oneigenlijke non-respons	12	5	20	7	26	14	4	-	67	8	19	5	148	7
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	220	100	260	100	163	100	74	-	809	100	368	100	1894	100
weigeringen	49	22	62	24	44	27	6	-	178	22	74	20	413	22
bij herhaling niet thuis	40	18	41	16	22	14	1	-	85	11	28	8	217	11
onbereikbaar	1	0	13	5	7	4	0	-	14	2	16	4	52	3
taalprobleem	4	2	2	1	4	2	1	-	29	4	15	4	55	3
ziek/psychisch niet in staat	3	1	3	1	1	1	1	-	13	2	5	1	25	1
totale eigenlijke non-respons	97	44	121	47	78	48	9	-	319	39	138	47	762	40

Over het algemeen is de non-respons onder Turken behoorlijk laag (40%). De middelgrote en kleine gemeenten laten een gunstiger beeld zien dan de G4. Utrecht vormt hierop een uitzondering met een zeer geringe non-respons. Navraag leerde dat hier een zeer actieve en betrokken Turkse interviewer aan het werk is geweest.

De twee belangrijkste oorzaken voor non-respons zijn weigeringen en 'bij herhaling niet thuis'. Het percentage weigeringen is 22 onder de Turkse populatie. Bij herhaling niet thuis komt vaker voor in de G4 dan in de middelgrote en kleine gemeenten. Taalproblemen komen niet veel voor en dan bijna uitsluitend in de middelgrote en kleine gemeenten. Waarschijnlijk is de reden hiervoor dat de tweetalige Turkse interviewers voornamelijk in de G4 actief zijn geweest.

Turken bij wie problemen met de Nederlandse taal te verwachten waren: 1e generatie, Iftkomst NL ≥ 15 jaar

De oneigenlijke non-respons onder de eerste generatie Turken die na hun 15e jaar naar Nederland zijn gekomen, geeft eenzelfde beeld als de oneigenlijke non-respons bij de gehele Turkse onderzoekspopulatie. Den Haag heeft ook hier een beduidend hogere oneigenlijke non-respons.

Tabel 7.6

Non-respons Turken 1^e generatie, Iftkomst NL ≥ 15 jaar (problemen met Nederlandse taal)

	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	124	100	152	100	118	100	42	-	466	100	230	100	1132	100
oneigenlijke non-respons	2	2	9	6	18	15	1	-	37	8	13	6	80	7
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	122	100	143	100	100	100	41	-	429	100	217	100	1052	100
weigeringen	18	15	33	23	22	22	2	-	82	19	45	21	202	19
bij herhaling niet thuis	16	13	16	11	8	8	0	-	44	10	11	5	95	9
onbereikbaar	1	1	10	7	6	6	1	-	10	2	7	3	35	3
taalprobleem	3	3	0	0	2	2	0	-	29	7	12	6	46	4
ziek/psychisch niet in staat	3	3	3	2	0	0	0	-	8	2	4	2	18	2
totale eigenlijke non-respons	41	34	62	43	38	38	3	-	173	40	79	36	396	38

De non-respons onder de eerste generatie (leeftijd komst 15 jaar en ouder) is redelijk gelijk voor alle gemeenten, hetgeen afwijkt met de gehele Turkse populatie. Vooral Amsterdam kent erg weinig non-respons (34%) net als Utrecht. Een verklaring voor de lagere non-respons in Amsterdam is het lage percentage weigeringen (15%), dit is beduidend lager dan gemiddeld in Amsterdam (19%) en ook veel lager dan voor de totale populatie Turken (22%). In de andere gemeenten is het aantal weigeringen nagenoeg gelijk en ligt (iets) lager dan bij de totale populatie Turken. Over de gehele linie gezien zijn Turken bij wie taalproblemen vaak zullen voorkomen, makkelijker thuis aan te treffen dan de totale populatie Turken (9% vs. 11% 'bij herhaling niet thuis'). Vooral in de G4 en de kleine gemeenten is dit verschil goed zichtbaar. Taalproblemen worden weinig genoemd als reden voor non-respons (4%) en bijna uitsluitend in de middelgrote en kleine gemeenten. Dit laatste is toe te schrijven aan de beperkte beschikbaarheid van tweetalige interviewers in deze gemeenten.

Turken bij wie geen problemen met de Nederlandse taal te verwachten waren: 2e generatie/1e generatie Iftkomst nl < 15 jaar

Tabel 7.7

Non respons Turken 2^e generatie, 1^e generatie Iftkomst NL < 15 jaar (geen problemen met Nederlandse taal)

	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	108	100	128	100	71	-	36	-	410	100	157	100	910	100
oneigenlijke non-respons	10	9	11	9	8	-	3	-	30	7	6	4	68	7
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	98	100	117	100	63	-	33	-	380	100	151	100	842	100
weigeringen	31	32	29	25	22	-	4	-	96	25	29	19	211	25
bij herhaling niet thuis	24	25	25	21	14	-	1	-	41	11	17	11	122	15
onbereikbaar	0	0	3	3	1	-	0	-	4	1	9	6	17	2
taalprobleem	1	1	2	2	2	-	1	-	0	0	3	2	9	1
ziek/psychisch niet in staat	0	0	0	0	1	-	0	-	5	1	1	1	7	1
totale eigenlijke non-respons	56	57	59	50	40	-	6	-	146	38	59	39	366	43

De oneigenlijke non-respons van Turken bij wie geen taalproblemen te verwachten waren is vergelijkbaar met de oneigenlijke non-respons voor de gehele Turkse onderzoekspopulatie. Den Haag heeft ook hier een beduidend hogere oneigenlijke non-respons (8 van de 71 adressen).

De groep Turken bij wie geen taalproblemen te verwachten was, heeft een beduidend hogere non-respons (43%) dan de totale Turkse onderzoekspopulatie. In Amsterdam is de non-respons onder Turken zonder verwachte taalproblemen zelfs 57%. Wat over het geheel opvalt is het hogere aandeel weigeringen (25%). Zo weigeren in Amsterdam deze categorie Turken tweemaal zo vaak als eerste generatie Turken die na hun 15e naar Nederland zijn gekomen (32% vs. 15%), met als uitzondering de Turken in de kleine gemeenten. Verder zijn Turken zonder verwachte taalproblemen tijdens de veldwerkperiode veel moeilijker te bereiken dan Turken die naar verwachting het Nederlands niet goed beheersen (15% vs. 9%). Zoals verwacht spelen taalproblemen onder tweede generatie en op jonge leeftijd gekomen Turken (bijna) geen rol (1%) als oorzaak voor non-respons.

De oneigenlijke non-respons is onder Turken van redelijke omvang (7%), maar niet zorgwekkend.

Verder is de non-respons onder de Turken betrekkelijk gering (40%). De non-respons is hoger in de G4 en onder Turken zonder verwachte taalproblemen, wellicht door een druk sociaal leven buiten de deur. Turken zijn in vergelijking met Marokkanen makkelijker te bereiken (11% vs. 19%). Wanneer men de juiste Turkse respondent te spreken krijgt, wordt er niet snel geweigerd. Ook uit deze cijfers blijkt het belang van de inzet van tweetalige interviewers; in gemeenten waar geen tweetalige interviewers ingezet konden worden, komen taalproblemen als reden voor non-respons vaker voor dan in de – grote – gemeenten waar vaker tweetalige enquêteurs beschikbaar waren.

De Marokkaanse groep

Bij Marokkanen is de oneigenlijke non-respons hoog in Den Haag (13%) en Rotterdam (10%). Ook hier ligt de verklaring waarschijnlijk in de organisatie van het veldwerk: de Marokkaanse populatie in Den Haag en Rotterdam werd pas laat in de veldwerkperiode benaderd, waardoor de kans op verhuizingen is toegenomen.

Weigering is de meest voorkomende reden voor non-respons onder Marokkanen. Het percentage weigeringen ligt in alle gemeenten redelijk bij elkaar in de buurt, behalve in Den Haag (32%) en in mindere mate Rotterdam (27%). Wellicht heeft de late benadering tijdens de veldwerkperiode ook hiermee te maken. Hoe dichterbij het einde van de veldwerkperiode, hoe vaker in een korte periode men eenzelfde persoon probeert te benaderen. Hierdoor neemt de kans toe dat deze persoon op de aangegeven tijdstippen niet kan meewerken.

Verder is 'bij herhaling niet thuis' (19%) een vaak voorkomende reden van non-res-

pons. Taalproblemen, mogelijk vanwege de inzet van tweetalige interviewers, is geen belangrijke reden voor non-respons. Tegelijkertijd moet men ervan uitgaan dat een deel van de non-respons die nu geboekt staat onder weigeringen eigenlijk het gevolg is van taalproblemen, ondanks de extra inspanningen tijdens het veldwerk om deze vorm van weigeringen te reduceren. Dat taalproblemen als reden voor non-respons bijna uitsluitend voorkomt in middelgrote en kleine gemeenten zou, net als bij de Turken, te maken kunnen hebben met de beperkte beschikbaarheid van tweetalige interviewers in deze gemeenten (hetgeen het belang van de inzet van deze enquêteurs alleen maar onderstreept).

Tabel 7.8
Non-respons Marokkanen

	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	476	100	272	100	177	100	181	100	717	100	397	100	2220	100
oneigenlijke non-respons	38	8	28	10	23	13	10	6	48	7	25	6	172	8
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	438	100	244	100	154	100	171	100	669	100	372	100	2048	100
weigeringen	101	23	67	27	49	32	38	22	166	25	76	20	497	24
bij herhaling niet thuis	93	21	46	19	25	16	27	16	130	19	64	17	385	19
onbereikbaar	15	3	11	5	8	5	6	4	20	3	3	1	63	3
taalprobleem	1	0	1	0	0	0	0	0	26	4	14	4	42	2
ziek/psychisch niet in staat	2	0	3	1	4	3	1	0	11	2	8	2	29	1
totale eigenlijke non-respons	250	48	128	52	86	56	72	42	353	53	165	44	1016	50

Marokkanen bij wie problemen met de Nederlandse taal te verwachten waren: 1e generatie, Iftkomst NL \geq 15 jaar.

Bij de eerste generatie Marokkanen die na hun 15e naar Nederland zijn gekomen, zien we dat de oneigenlijke non-respons ook hoger is in Rotterdam (11%) en Den Haag (11%) dan in de andere gemeenten.

Tabel 7.9

Non-respons Marokkanen 1^e generatie, Iftkomst NL \geq 15 jaar (problemen met Nederlandse taal)

	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	296	100	139	100	101	100	106	100	392	100	228	100	1262	100
oneigenlijke non-respons	19	6	15	11	11	11	7	7	28	7	16	7	96	8
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	277	100	124	100	90	100	99	100	364	100	212	100	1166	100
weigeringen	47	17	30	24	25	28	26	26	91	25	42	20	261	22
bij herhaling niet thuis	54	20	20	16	12	13	19	19	59	16	23	11	187	16
onbereikbaar	12	4	2	2	6	7	6	6	14	4	1	1	41	4
taalprobleem	1	0	1	1	0	0	0	0	23	6	13	6	38	3
ziek/psychisch niet in staat	2	1	3	2	3	3	0	0	6	2	5	2	19	2
totale eigenlijke non-respons	116	42	56	45	46	51	51	51	193	53	84	40	546	47

Het percentage weigeringen verschilt weinig tussen de gemeenten (rond de 26%), met Amsterdam en de kleine gemeenten als positieve uitschieters naar beneden (17% en 20%). Wat verder opvalt is dat in de G4 taalproblemen nauwelijks als reden voor non-respons worden genoemd (0 tot 1%), terwijl dit bij de middelgrote en kleine gemeenten wel het geval is (6% en 6%). Zoals eerder al vermeld waren in de kleine en sommige middelgrote gemeenten niet altijd tweetalige interviewers voorhanden. Tot slot blijkt deze categorie Marokkanen, net als bij de totale onderzoekspopulatie Marokkanen vaak niet thuis (16%).

Marokkanen bij wie geen problemen met de Nederlandse taal te verwachten waren: 2e generatie/1e generatie Iftkomst NL < 15 jaar.

Ook bij de Marokkanen waar geen problemen met de Nederlandse taal verwacht werden is in Rotterdam de oneigenlijke non-respons hoger dan gemiddeld (10% vs. 7%). Hierbij is ten aanzien van Den Haag enige voorzichtigheid geboden omdat hier de aantallen kleiner zijn dan 100. Over het algemeen is er weinig verschil in de mate van oneigenlijke non-respons tussen 'eerste' en 'tweede' generatie Marokkanen (8% vs. 7%). Vanwege de lage aantallen bij Den Haag en Utrecht zullen geen verdere uitspraken worden gedaan over de redenen van specifieke non-respons van deze categorie Marokkanen in deze steden.

Tabel 7.10

Marokkanen 2^e generatie, 1^e generatie Iftkomst NL < 15 jaar (geen problemen met Nederlandse taal)

	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	180	100	133	100	76	-	75	-	325	100	169	100	958	100
oneigenlijke non-respons	19	11	13	10	12	-	3	-	20	6	9	5	70	7
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	161	100	120	100	64	-	72	-	305	100	160	100	882	100
weigeringen	54	34	37	31	24	-	12	-	75	25	34	21	236	27
bij herhaling niet thuis	39	24	26	22	13	-	8	-	71	23	41	26	198	22
onbereikbaar	3	2	9	8	2	-	0	-	6	2	2	1	22	3
taalprobleem	0	0	0	0	0	-	0	-	3	1	1	1	4	0
ziek/psychisch niet in staat	0	0	0	0	1	-	1	-	5	2	3	2	10	1
totale eigenlijke non-respons	96	60	72	61	40	-	21	-	160	53	81	51	470	53

Nog meer dan bij de eerste generatie die na hun 15e jaar naar Nederland zijn gekomen zijn weigeringen een oorzaak voor non-respons (27% vs. 22%), met name in de G4 is het aantal weigeringen hoog te noemen. Ook komt 'bij herhaling niet thuis' als reden voor non-respons vaak voor en is in alle gemeentenniveaus van vergelijkbare omvang (22%). Zoals verwacht spelen taalproblemen bij de tweede generatie en op jonge leeftijd gekomen Marokkanen geen of nauwelijks een rol als reden voor non-respons.

Bij Marokkanen is over het algemeen de non-respons hoger onder tweede generatie en op jonge leeftijd gearriveerde Marokkanen dan bij Marokkanen die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, behalve in de middelgrote gemeenten waar de non-respons tussen deze categorieën niet van elkaar verschilt. Met name in de G4 is de non-respons hoog, vooral vanwege weigeringen en 'bij herhaling niet thuis'. Net als bij de Turken blijkt hier het belang van inzet van tweetalige interviewers; taalproblemen als reden voor non-respons komt nauwelijks voor wanneer er voldoende tweetalige interviewers ingezet kunnen worden.

De Surinaamse groep

De oneigenlijke non-respons onder Surinamers bedraagt 8%. De oneigenlijke non-respons is in Rotterdam (12%) en Den Haag (10%) weer bovengemiddeld.

Tabel 7.11
Non-respons Surinamers

	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	601	100	434	100	396	100	69	-	640	100	367	100	2507	100
oneigenlijke non-respons	47	8	52	12	40	10	4	-	37	6	20	5	200	8
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	554	100	382	100	356	100	65	-	603	100	347	100	2307	100
weigeringen	132	24	94	25	97	27	15	-	159	26	83	24	580	25
bij herhaling niet thuis	203	37	99	26	85	24	12	-	96	16	51	15	546	24
onbereikbaar	11	2	13	3	8	2	2	-	13	2	12	3	59	3
taalprobleem	1	0	1	0	0	0	0	-	1	0	0	0	4	0
ziek/psychisch niet in staat	9	2	5	1	16	4	2	-	14	2	7	2	53	2
totale eigenlijke non-respons	356	64	213	56	206	58	33	-	283	47	153	44	1242	54

De non-respons onder Surinamers ligt boven het niveau van de andere groepen (54%). De non-respons in de G4 is hoger dan in de middelgrote en kleine gemeenten. Ook bij Surinamers zijn de weigeringen (25%) en de bereikbaarheid (24%) de grootste veroorzakers van non-respons. Het percentage weigeringen lijkt onafhankelijk van de gemeentegrootte en is samen met die van Marokkanen en Turken zonder verwachte taalproblemen het hoogste van alle minderheden. De bereikbaarheid van de Surinaamse respondenten is het slechtst van alle onderzochte minderheden. Met name Surinaamse respondenten in de G4 treft men weinig thuis.

De Antilliaanse groep

De oneigenlijke non-respons onder Antillianen is met 10% hoog te noemen. Mogelijk hangt dit samen met het frequente verhuisgedrag van Antillianen. Net als bij de andere groepen vallen ook hier Rotterdam en Den Haag op (14% en 16%). Eén op de zeven adressen blijkt in deze steden niet correct, wat erg veel is.

Tabel 7.12
Non-respons Antillianen

	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	230	100	357	100	207	100	42	-	891	100	364	100	2091	100
oneigenlijke non-respons	27	12	51	14	33	16	5	-	80	9	22	6	218	10
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	203	100	306	100	174	100	37	-	811	100	342	100	1873	100
weigeringen	44	22	58	19	31	18	13	-	161	20	80	23	387	21
bij herhaling niet thuis	70	34	97	32	58	33	2	-	150	19	41	12	418	22
onbereikbaar	4	2	5	2	2	1	0	-	13	2	8	2	32	2
taalprobleem	0	0	1	0	1	1	0	-	4	0	1	0	6	0
ziek/psychisch niet in staat	4	2	4	1	1	1	0	-	10	1	4	1	23	1
totale eigenlijke non-respons	122	60	165	54	93	53	15	-	337	42	134	39	866	46

De non-respons voor de gehele Antilliaanse onderzoekspopulatie is 46%, wat gezien eerdere onderzoeken onder deze doelpopulatie heel behoorlijk is. Helaas is de non-respons over gemeentenniveau nogal scheef verdeeld, waarbij de non-respons in de G4 hoger is dan in de kleine en middelgrote gemeenten. Met name Amsterdam kent een hoge non-respons (60%).

De non-respons van Antillianen wordt in belangrijke mate veroorzaakt doordat ze bij herhaling niet thuis zijn (22%). Dit verschilt bovendien sterk tussen de gemeentenniveaus; deze is veel hoger in de G3 (34%, 32%, 33%) dan in de middelgrote (19%) en kleine gemeenten (12%). Antillianen doen doorgaans wel goed mee wanneer men ze te spreken krijgt; het percentage weigeringen is betrekkelijk gering (21%).

De autochtone groep

De oneigenlijke non-respons van 4% is ongeveer de helft van de oneigenlijke non-respons van de allochtone doelpopulaties. Dit heeft vooral ermee te maken dat ruim 90% van de autochtone adressen uit de middelgrote en kleine gemeenten komt waar de oneigenlijke non-respons over het algemeen lager is dan in de G4. Wanneer men de oneigenlijk non-respons in de kleine gemeenten met elkaar vergelijkt, dan is bij een aantal van de onderzochte minderhedenpopulaties de oneigenlijke non-respons vergelijkbaar met die van de autochtone groep.

Tabel 7.13
Non-respons autochtonen

autochtonen	Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht		middelgrote gemeenten		kleine gemeenten		totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
bruto benaderd	61	-	56	-	37	-	31	-	693	100	1040	100	1918	100
oneigenlijke non-respons	4	-	2	-	2	-	2	-	30	4	39	4	79	4
verdeling non-respons														
aantal benaderbare personen	57	-	54	-	35	-	29	-	663	100	1001	100	1839	100
weigeringen	13	-	18	-	15	-	6	-	192	29	356	36	600	33
bij herhaling niet thuis	9	-	11	-	6	-	0	-	62	9	82	8	170	9
onbereikbaar	1	-	0	-	0	-	0	-	7	1	12	1	20	1
taalprobleem	0	-	0	-	0	-	0	-	0	0	1	0	1	0
ziek/psychisch niet in staat	0	-	0	-	0	-	0	-	5	1	29	3	34	2
totale eigenlijke non-respons	23	-	29	-	21	-	6	-	266	40	480	48	825	45

De non-respons onder autochtone respondenten (45%) ligt op het niveau van de Antillianen (46%). Deze is hoger dan de Turken (40%), maar lager dan de Marokkanen (50%) en Surinamers (54%). In vergelijking met allochtonen weigeren autochtonen veruit het vaakst (33%), maar zijn ook weer het gemakkelijkst van iedereen te bereiken (9%). Het hoge aantal weigeringen valt des te meer op, omdat 90% van de adressen uit de middelgrote en kleine gemeenten komen en daar was het percentage weigeringen in de andere onderzochte doelpopulaties juist het laagst. Qua bereikbaarheid geldt dezelfde nuancering: de bereikbaarheid in middelgrote en kleine gemeenten was in de andere doelpopulaties ook groter dan in de G4. Aangezien de aantallen in de G4 te laag zijn voor de autochtone groep om op te percenteren kunnen hier geen uitspraken over worden gedaan, maar eenzelfde trend kan wel worden waargenomen. De bereikbaarheid van de autochtone groep is het beste te vergelijken met die van de Turkse groep in de middelgrote (9% vs. 11%) en kleine gemeenten (8% vs. 8%).

Conclusie

De oneigenlijke non-respons is hoger bij de vier onderzochte minderheidsgroepen dan bij de autochtone groep. Hier past wel de opmerking bij dat de oneigenlijke non-respons groter is in de G4 en daar wonen relatief weinig autochtonen. Bovendien is de benadering van met name Turken en Marokkanen vooral in Rotterdam en Den

Haag later in de veldwerkperiode op gang gekomen, waardoor er vooral vanwege verhuizingen een grotere kans is op oneigenlijke non-respons. De hoge oneigenlijke non-respons bij de Antillianen is daarnaast waarschijnlijk ook toe te schrijven aan het frequente verhuisgedrag van Antillianen. De onderzochte minderheidsgroepen weigeren minder vaak dan de autochtone doelpopulatie, met name de Turken en de Antillianen weigeren niet vaak. De autochtone groep is echter aanzienlijk makkelijker te bereiken dan de onderzochte minderheden. Door de inzet van tweetalige interviewers bij Turken en Marokkanen spelen taalproblemen bij de benadering van respondenten een minder grote rol dan wanneer uitsluitend met autochtone respondenten was gewerkt. Deze interviewers zijn nu bijna uitsluitend ingezet in de G4. Wanneer zij ook in de middelgrote en kleine gemeenten actief zouden zijn geweest, waren taalproblemen als oorzaak voor non-respons verder afgenomen. Wellicht dat de non-respons verder kan worden gereduceerd door het aantal contactpogingen te verhogen onder Antillianen, Surinamers en tweede generatie Turken in de G4 en tweede generatie Marokkanen in alle gemeenteniveaus.

8 Representativiteit en weging

In deze paragraaf worden de representativiteit en de weging besproken. Ten eerste wordt voor een aantal achtergrondvariabelen (geslacht, generatie en leeftijd (3 klassen: 15-34 jaar, 35-54 jaar, 55 jaar en ouder) vastgesteld in welke mate de vijf nettosteekproefpopulaties overeenkomen met de vijf totale onderzoekspopulaties.²⁰ Vervolgens lichten we toe hoe en op welke variabelen het CBS de steekproefgegevens naar de populatietotalen heeft gewogen.

Representativiteit

Per onderzoekspopulatie zal worden gekeken in hoeverre de verdeling van de achtergrondvariabelen geslacht, generatie en leeftijdsklassen in de nettosteekproef overeenkomt met de verdeling van die achtergrondvariabelen in de totale doelpopulatie. Wanneer de verdelingen van de achtergrondvariabelen in de steekproef goed overeenkomen met diezelfde verdelingen in de totale populatie is dat een indicatie voor de kwaliteit van het gegevensbestand.

Turken

De verdelingen van de achtergrondvariabelen geslacht en generatie in de Turkse steekproef komen redelijk goed overeen met de populatieverdelingen (zie tabel 8.1). Jongeren zijn in de steekproef ondervertegenwoordigd. Dit bleek ook al uit de hogere non-respons onder de tweede generatie en op jonge leeftijd naar Nederland gekomen Turken (zie vorige paragraaf).

Tabel 8.1

Verdeling Turkse steekproef en populatie naar geslacht, generatie en leeftijdsklassen (in procenten)

	geslacht		generatie		leeftijdsklassen		
	m	v	1	2	1 (15-34 jr)	2 (35-54 jr)	3 (\geq 55 jr)
steekproef	50	50	75	25	48	39	13
populatie	52	48	73	27	53	35	12

Bron: SCP (SIM'06) ongewogen; CBS (StatLine)

Marokkanen

De verdelingen van de achtergrondvariabelen geslacht en generatie in de Marokkaanse steekproef wijken af van de populatieverdelingen (zie tabel 8.2). In de steekproef zitten in vergelijking met de populatie minder mannen, minder leden van de tweede generatie en minder jongeren (15-34 jaar). De ondervertegenwoordiging in

de steekproef van jongeren is met 9 procentpunten groot. Dit was ook al te zien in de hogere non-respons van de tweede generatie Marokkanen en Marokkanen die voor hun 15e naar Nederland zijn gekomen.

Tabel 8.2

Verdeling Marokkanen steekproef en populatie naar geslacht, generatie en leeftijdsklassen (in procenten)

	geslacht		generatie		leeftijdsklassen		
	m	v	1	2	1 (15-34 jr)	2 (35-54 jr)	3 (\geq 55 jr)
steekproef	48	52	81	19	47	39	14
populatie	53	47	75	25	56	32	12

Bron: SCP (SIM'06) ongewogen; CBS (StatLine)

Surinamers

De Surinaamse steekproef kenmerkt zich door een oververtegenwoordiging van vrouwen (4 procentpunten) en ondervertegenwoordiging van 15- tot 34-jarigen (5 procentpunten). Het aandeel eerste en tweede generatie in de nettosteekproef en populatie verschilt nauwelijks van elkaar.

Tabel 8.3

Verdeling Surinaamse steekproef en populatie naar geslacht, generatie en leeftijdsklassen (in procenten)

	geslacht		generatie		leeftijdsklassen		
	m	v	1	2	1 (15-34 jr)	2 (35-54 jr)	3 (\geq 55 jr)
steekproef	43	57	70	30	38	44	18
populatie	47	53	71	29	43	42	15

Bron: SCP (SIM'06) ongewogen; CBS (StatLine)

Antillianen

De verschillen van de achtergrondvariabelen tussen de nettosteekproef en de werkelijk populatie bij Antillianen lijken erg op die van de Surinamers. Het aandeel mannen in de nettosteekproef is vijf procentpunten lager dan in de populatie. De variabele generatie komt goed overeen. De Antilliaanse populatie telt meer jongeren (15-34 jaar) dan we terugzien in de steekproef; het verschil bedraagt 5 procentpunten. De Antillianen laten dus een vergelijkbaar beeld zien als de Surinamers: in de steekproef zijn vrouwen over- en jongeren ondervertegenwoordigd.

Tabel 8.4

Verdeling Antilliaanse steekproef en populatie naar geslacht, generatie en leeftijdsklassen (in procenten)

	geslacht		generatie		leeftijdsklassen		
	m	v	1	2	1 (15-34 jr)	2 (35-54 jr)	3 (\geq 55 jr)
steekproef	44	56	78	22	48	37	15
populatie	49	51	76	24	53	35	12

Bron: SCP (SIM'06) ongewogen; CBS (StatLine)

Autochtonen

De verdeling van mannen en vrouwen en van de leeftijdsklassen in de nettosteekproef en in de werkelijk populatie komen bij autochtonen mooi overeen (zie tabel 8.5).

Tabel 8.5

Verdeling Nederlandse steekproef en populatie naar geslacht, generatie en leeftijdsklassen (in procenten)

	geslacht		generatie		leeftijdsklassen		
	m	v	1	2	1 (15-34 jr)	2 (35-54 jr)	3 (\geq 55 jr)
steekproef	49	51	n.v.t.		29	36	35
populatie	49	51	n.v.t.		28	37	35

Bron: SCP (SIM'06) ongewogen; CBS (StatLine)

Conclusie

Over het algemeen komen de verdelingen van de achtergrondvariabelen in de vijf steekproeven redelijk goed overeen met die in de populatie. Mannen zijn over het algemeen wat minder goed vertegenwoordigd in de nettosteekproef. Algemeen is de ondervertegenwoordiging van allochtone jongeren, die moeilijk via survey-onderzoek zijn te bereiken. Dit geldt in het bijzonder voor de Marokkaanse groep. Verder zijn in de steekproef van Turken en Marokkanen leden van de tweede generatie ondervertegenwoordigd.

Om te corrigeren voor deze verschillen is het SIM-bestand gewogen (zie hierna voor toelichting) zodat de verdeling van achtergrondkenmerken in de nettosteekproef overeenkomt met die in de populatie. Daarmee is niet zonder meer gezegd dat dan de problemen rondom ondervertegenwoordiging van bepaalde categorieën zijn opgelost. Hoe gedetailleerd ook wordt gewogen, onduidelijk blijft of de kenmerken van de personen die niet zijn ondervraagd in voldoende mate worden gerepresen-

teerd door de personen die wel zijn ondervraagd. Of anders gezegd: jonge Marokkanen die nu in het bestand zitten, hoeven niet dezelfde kenmerken te hebben als jonge Marokkanen die niet zijn geïnterviewd. Weging trekt dan weliswaar de scheve verhouding tussen nettosteekproef en populatie recht, maar of daarmee ook inhoudelijke verschillen op tal van indicatoren worden verdisconteerd is niet duidelijk.

Weging

CBS heeft het door Veldkamp opgeleverde SIM-bestand gewogen naar de volgende 6 achtergrondvariabelen:

- geslacht (man/vrouw) (X_1)
- burgerlijke staat (alleenstaand of anders) (X_2)
- gemeentestrata (G4, middelgrote en kleine gemeenten) (X_3)
- generatie (eerste of tweede) (X_4)
- leeftijd (12 klassen: 15-19; 20-25, ..., 70 en ouder) (X_5)
- herkomst (Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en autochtonen) (X_6)²¹

Bij de weging is gebruikt gemaakt van een multiplicatieve procedure.²² Onderstaande definitie is deels ontleend aan Sikkel (2000). Multiplicatief wegen veronderstelt dat in de populatie de verdelingen van de categorische variabelen X_1 , X_2 , ..., X_6 bekend zijn, wat hier het geval is. Er is voor gezorgd dat de steekproef representatief is naar een aantal deeltabellen (kruistabellen van mogelijke combinaties van 2 variabelen) of, in het eenvoudigste geval, naar de marginale populatieverdelingen van X_1 , X_2 , ..., X_6 apart. Er wordt per cel van elk van de deeltabellen een gewichtscomponent berekend. Dit gebeurt door de celvullingen achtereenvolgens te vermenigvuldigen met de waarde die wordt verkregen door het delen van de marginale populatieverdelingen door de marginale steekproefverdelingen. Deze procedure wordt afwisselend toegepast op de variabele op de horizontale as en op de variabele op de verticale as totdat de marginale steekproefverdelingen op beide variabelen overeenkomen met de bijbehorende marginale populatieverdelingen. De individuele gewichten in de cellen zijn nu het product van de gewichtscomponenten. Deze methode is uitsluitend toepasbaar op categorische variabelen, maar heeft het voordeel dat alle individuele gewichten positief zijn.

Voor de weging van de autochtone groep zijn de ophooggewichten bepaald op een 10%-steekproef van de totale autochtone bevolking. Voor de weging van de overige 4 populaties is voor de ophooggewichten iedere keer gebruik gemaakt van een 100%-steekproefkader.

9 Eerste uitkomsten

In deze paragraaf presenteren we enkele eerste uitkomsten. Ze betreffen informatie over de huishoudensomvang en enkele migratiekenmerken. Een uitgebreider verslag van de uitkomsten van het SIM is te vinden in het Jaarrapport *Integratie 2007*, dat het SCP in het najaar van dit jaar zal uitbrengen.

Antillianen hebben beduidend vaker geen kinderen in vergelijking met de andere etnische groepen. Autochtonen daarentegen hebben veel vaker één of twee kinderen. Veel Marokkanen maken deel uit van grote gezinnen met vijf of meer kinderen.

Tabel 9.1
Aantal kinderen naar etnische groep (in procenten)

	0	1	2	3	4	5	6	7 of meer
Turken	33	3	22	17	9	4	1	2
Marokkanen	38	2	15	12	7	5	4	7
Surinamers	38	6	20	14	7	2	1	2
Antillianen	47	6	20	10	4	2	1	1
autochtonen	36	10	29	16	5	2	1	1

Bron: SCP (SIM'06) gewogen

Van de etnische minderheidsgroepen hebben de Surinamers en Antillianen het vaakst een relatie met een autochtoon. Dit geldt in het bijzonder voor de Antilliaanse tweede generatie. Turken en Marokkanen hebben in overgrote meerderheid een partner uit de eigen herkomstgroep. Uit de SIM-gegevens blijkt dat 21% van de tweede generatie Marokkanen een autochtone partner heeft, bij de Turken is dit 14%. (N.B. het gaat hier om een partner. Men hoeft niet gehuwd of samenwonend te zijn.)

Tabel 9.2
Etnische herkomst van de partner naar etnische groep respondent en generatie (in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	autochtonen	anders
Turken	94	0	0	0	4	2
eerste generatie	96	0	0	0	2	2
tweede generatie	82	0	0	1	14	3
Marokkanen	1	89	0	0	5	5

Tabel 9.2 (vervolg)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	autochtonen	anders
tweede generatie	0	68	2	2	21	8
Surinamers	0	0	62	3	29	6
eerste generatie	0	0	68	4	24	5
tweede generatie	0	0	38	2	48	13
Antillianen	0	0	6	39	40	14
eerste generatie	0	0	6	47	34	13
tweede generatie	0	0	10	12	60	20
autochtonen	0	1	1	0	91	7

Bron: SCP (SIM'06) gewogen

De meerderheid van de Turken en Marokkanen in de steekproef is tussen 1976 en 1995 naar Nederland gekomen. Een belangrijk deel van de eerste generatie Surinamers is voor 1976 naar Nederland gekomen. Het merendeel van de Antillianen vestigde zich na 1986 in Nederland.

Tabel 9.3

Migratiejaar eerste generatie naar etnische groep (in procenten)

	1945-1965	1966-1975	1976-1985	1986-1995	1996-heden
Turken	4	22	30	28	17
Marokkanen	3	17	34	32	15
Surinamers	5	41	25	21	9
Antillianen	5	9	22	30	34

Bron: SCP (SIM'06) gewogen

De meeste immigranten waren jonger dan 30 jaar bij hun komst in Nederland. De gemiddelde migratieleeftijd verschilt nauwelijks per etnische groep. Turken, Marokkanen en Surinamers waren gemiddeld 19 jaar, Antillianen hadden een gemiddelde leeftijd van 21 jaar.

Tabel 9.4

Migratieleeftijd eerste generatie naar etnische groep (in procenten)

	< 15 jaar	15-29 jaar	30-44 jaar	≥ 45 jaar	gemiddelde leeftijd
Turken	29	60	11	2	19
Marokkanen	33	51	15	2	19
Surinamers	40	43	14	3	19
Antillianen	28	52	14	6	21

Bron: SCP (SIM'06) gewogen

Surinamers verblijven met een gemiddelde verblijfsduur van 26 jaar het langst in Nederland. Van deze groep verblijft 65% tussen de 20 en 40 jaar in Nederland. Het merendeel van de Turken en Marokkanen verblijft hier tussen de 10 en 40 jaar. De gemiddelde verblijfsduur ligt bij deze twee etnische groepen rond de 21 jaar. De Antillianen hebben veel vaker een verblijfsduur van 10 jaar of korter in vergelijking met de andere etnische groepen. Dit uit zich ook in een kortere gemiddelde verblijfsduur; Antillianen verblijven gemiddeld 17 jaar in Nederland.

Tabel 9.5

Verblijfsduur eerste generatie naar etnische groep

	< 5 jaar	5-9 jaar	10-19 jaar	20-39 jaar	≥ 40 jaar	gemiddelde verblijfsduur in jaren
Turken	8	11	30	49	3	22
Marokkanen	8	9	33	48	2	21
Surinamers	4	6	21	65	4	26
Antillianen	14	22	32	28	5	17

Bron: SCP (SIM'06) gewogen

Het grootste deel van de Turken en Marokkanen zijn vanwege werk, gezinshereniging, huwelijk en het meekomen met ouders naar Nederland gekomen. Surinamers noemen het vaakst studie, de politieke situatie in eigen land, gezinshereniging en het meekomen met ouders als reden voor hun komst naar Nederland. Antillianen komen vaak voor het volgen van een studie naar Nederland.

Tabel 9.6

Migratiemotief naar etnische groep (in procenten)

	werk	studie	socialer zekerheid	politieke situatie eigen land	gezins- hereniging	huwe- lijkelijk	met ouders meege- komen	gezond- heid	toekomst kinderen	na vakantie gebleven	anders/ geen opgave
Turken	16	1	2	2	30	29	17	0	1	1	2
Marokkanen	20	2	1	0	28	17	27	0	0	1	3
Surinamers	5	11	6	7	12	6	34	2	3	2	12
Antillianen	10	36	6	0	5	3	19	4	3	1	13

Bron: SCP (SIM'06) gewogen

10 Tot slot

Sinds 1988 zijn er periodiek specifieke minderhedensurveys gehouden. De toestandkoming van het SIM 2006 past in deze reeks. Het belang van dergelijk onderzoek voor inzicht in de positie en integratie van allochtone groepen is ons inziens onverminderd groot. Zonder dergelijk onderzoek geen inzicht in de integratie. Het bestand stelt ons in staat om aandacht te besteden aan verschillende indicatoren van structurele en sociaal-culturele integratie, om te bezien welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan en hoe verschillen binnen en tussen groepen zijn te verklaren. Andere gegevensbestanden hebben deze mogelijkheden tot brede beschrijvingen en diepgaande analyses van de integratie van allochtone groepen niet.

Het SIM is ten opzichte van de SPVA-onderzoeken drastisch veranderd. Belangrijk vooral is de verandering van een huishoudenssteekproef in 13 gemeenten naar een landelijke personensteekproef. Ons inziens betekent dit een belangrijke verbetering van het design. Meer dan voorheen is nu sprake van een representatief onderzoek. Ook beschikken we voor meer onderwerpen over informatie over vrouwen.

Het uitvoeren van een dergelijk survey vergt forse inspanningen, zowel in termen van financiën als menselijke investeringen. De tijd dat allochtone respondenten met gebak op de enquêteur zaten te wachten ligt ver achter ons. Het kost grote moeite om bij circa 1000 personen per groep een vragenlijst af te nemen. Dat zit niet zozeer in het aantal allochtonen dat weigert mee te doen, maar vooral in het feit dat allochtonen vaak niet thuis zijn en om die reden vaak benaderd moeten worden. Dit vraagt veel van het doorzettingsvermogen van de enquêteur. Voor toekomstig onderzoek onder allochtonen ligt een belangrijke sleutel in een groter aantal contactpogingen, eventueel gericht in te zetten op categorieën van wie bekend is dat ze niet goed responderen. Zorgelijk is dat met name bij de jongere allochtonen het aantal personen toeneemt dat weigert mee te doen. Wanneer deze trend doorzet wordt het realiseren van een goede respons nog ingewikkelder; zij combineren dan de oude kwaal van allochtonen – moeilijk om contact te leggen – met het belangrijkste probleem van autochtone steekproefpersonen, namelijk veelvuldig weigeren.

Bij de uitvoering van minderhedensurveys blijft de inzet van tweetalige enquêteurs van groot belang. Zij realiseren onder eerste generatie Turken en Marokkanen een hogere respons dan autochtone enquêteurs. Taalproblemen als reden voor non-respons komen bij deze interviewers niet voor. Dat we hebben kunnen werken met een CBS-steekproef die niet alleen informatie bevatte over generatie, maar ook over de leeftijd waarop men in Nederland arriveerde, is in dit verband een grote stap vooruit. Met deze informatie hebben we gericht tweetalige enquêteurs kunnen inzetten. Komende minderhedensurveys zouden met deze informatie hun voordeel kunnen doen, door eveneens en op grotere schaal dan hier is gebeurd, gebruik te maken van interviewers uit dezelfde herkomstgroep als de respondent.

Noten

- 1 Bureau Veldkamp heeft in een eigen veldwerkverslag hun werkwijze beschreven en een toelichting gegeven over het verloop van het veldwerk (Hilhorst 2007). In deze publicatie is van deze informatie gebruikgemaakt. Omgekeerd is overigens hetzelfde gebeurd: zij hebben passages uit deze publicatie – over onder meer de steekproeftrekking – gebruikt in hun veldwerkverslag.
- 2 Inclusief Arubanen.
- 3 Tot de autochtone Nederlanders behoorde de totale Nederlandse bevolking in de leeftijd van 15 jaar en ouder, van wie zowel de vader als moeder in Nederland zijn geboren.
- 4 Inclusief bewoners van instellingen en tehuizen, wanneer deze bewoners getrokken werden zijn ze buiten de steekproef gelaten.
- 5 Peildatum was 31-12-2005.
- 6 De stratumvariabele is gemeentegrootte en de 3 niveaus van de variabele gemeentegrootte zijn de 3 strata.
- 7 De stratificatie met evenredige allocatie naar gemeentegrootte is gedaan, omdat de verwachting is dat een groot aantal van de doelvariabelen samenhangt met gemeentegrootte en er geen verschil wordt verwacht in de stratumvarianties. Met verschillen in stratumvarianties wordt bedoeld dat de attitudes/meningen/etc die worden gemeten met de doelvariabelen in ieder stratum niet in dezelfde mate heterogeen zijn. Het is dus belangrijk om een verdeling van gemeentegrootteniveaus te krijgen die overeenkomt met de verdeling voor de totale populatie omdat een afwijkende verdeling van gemeentegrootte in de steekproef kan leiden tot verkeerde schattingen voor de totale populatie. Zelfwegend betekent dat door deze evenredige allocatie ieder element uit de doelpopulatie dezelfde trekkingskans heeft. Dit is in tegenstelling tot de Neyman allocatie waar dit niet het geval is en waar vervolgens bij de schatter voor moet worden gecorrigeerd.
- 8 Dit is gedaan om clustereffecten en uitputting van de totale doelpopulatie van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen in een kleine geselecteerde gemeente te vermijden. Om de doelpopulatie op te hogen zijn tevens sommige kleine gemeenten samengevoegd.
- 9 De genoemde aantallen zijn gemiddelden, enige variatie ontstond door afrondingsverschillen.
- 10 De gemeenten (h) waar het aantal inwoners van een doelpopulatie in de gemeente (N_h) groter was dan de stapgrootte F waren zelfselecterend ($N_h \geq F$). Dit geldt bijvoorbeeld voor de G_4 bij Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen.
- 11 Hierbij geldt dat bij zelfselecterende gemeenten niet N_o , maar $N_h = n \cdot (N_h/N)$ personen aselekt worden getrokken.
- 12 Waarbij $F^{\#} = (n - n_h)/(N - N_h)$. Wanneer na de berekening van de nieuwe stapgrootte duidelijk wordt dat er opnieuw zelfselecterende gemeenten zijn, wordt dezelfde procedure herhaald net zo lang tot dat er geen zelfselecterende gemeenten meer zijn.
- 13 Een startwaarde b is bepaald door een aselechte trekking uit het interval $[0, F)$.
- 14 Volgens evenredige allocatie.
- 15 Wanneer niet alle personen worden benaderd is er geen sprake meer van een waarschijnlijkheidssteekproef omdat dan niet iedere persoon een bekende kans groter dan o heeft om benaderd te worden. Strikt genomen betekent dit dat statistische analyse onmogelijk zijn.
- 16 Hiermee blijft het een waarschijnlijkheidssteekproef omdat ieder element nog steeds een bekende kans groter dan o heeft om in de steekproef terecht te komen.

- 17 De aanpassing van de vragenlijst in eenvoudig Nederlands is uitgevoerd met het door Bureau Taal ontwikkelde instrument Texamen.
- 18 Deze paragraaf is voor een belangrijk deel ontleend aan het veldwerkverslag van Bureau Veldkamp (Hilhorst 2007).
- 19 In dit onderzoek is ook geëxperimenteerd met het versturen van een extra incentive (poststzegelboekjes) bij de aankondigingsbrief. De resultaten van dit experiment worden later in de tekst beschreven, maar over het algemeen had deze incentive alleen een licht positief effect op de respons onder Surinamers.
- 20 Peildatum was 31-12-2005.
- 21 Peildatum gebruikt bij de weging is 31-12-2005 voor Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. Voor autochtonen is de peildatum 14-2-2007.
- 22 Dit is gebaseerd op de methode IPF (iterative proportional fitting) en deze levert altijd positieve gewichten op.

Bijlage A Overzicht van de geselecteerde gemeenten per doelpopulatie

Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	autochtone Nederlanders
gemeente	gemeente	gemeente	gemeente	gemeente
Appingedam	Hoogezand-Sappemeer	Bellingwedde	Delfzijl	Groningen
Hoogezand-Sappemeer	Almere	Groningen	Groningen	Almere
Almere	Franekeradeel	Almere	Almere	Stadskanaal
Winschoten	Harlingen	Winschoten	Stadskanaal	Zuidhorn
Assen	Heerenveen	Leeuwarden	Veendam	Dantumadeel
Almelo	Enschede	Enschede	Winschoten	Leeuwarden
Deventer	Haaksbergen	Aalten	Weststellingwerf	Weststellingwerf
Enschede	Arnhem	Arnhem	Assen	Assen
Hengelo (O.)	Ede	Beuningen	Almelo	Emmen
Oldenzaal	Geldermalsen	Groenlo	Deventer	Hoogeveen
Zwolle	Harderwijk	Wageningen	Enschede	Enschede
Apeldoorn	Nijmegen	Winterswijk	Kampen	Kampen
Arnhem	Tiel	Baarn	Zwolle	Noordoostpolder
Doesburg	Winterswijk	Bunschoten	Apeldoorn	Raalte
Ede	Amersfoort	Leusden	Arnhem	Wierden
Harderwijk	Breukelen	Utrecht	Beuningen	Aalten
Nijmegen	Bunnik	IJsselstein	Culemborg	Apeldoorn
Voorst	Rhenen	Zeist	Doetinchem	Arnhem
Wageningen	Utrecht	Nieuwegein	Druuten	Barneveld
Zutphen	Veenendaal	Amsterdam	Geldermalsen	Nijmegen
Dronten	IJsselstein	Haarlem	Heumen	Tiel
Amersfoort	Zeist	Haarlemmerm	Nijmegen	Voorst
Utrecht	Alkmaar	Heerhugowaard	Renkum	Winterswijk
Alkmaar	Amsterdam	Hoorn	Wageningen	Nunspeet
Amsterdam	Haarlem	Landsmeer	Amersfoort	Amersfoort
Haarlem	Haarlemmermeer	Oostzaan	Baarn	Maarssen
Haarlemmermeer	Heemskerk	Purmerend	Eemnes	Utrecht
Heemstede	Hoorn	Uithoorn	Leusden	IJsselstein
Hoorn	Uithoorn	Weesp	Utrecht	Zeist
Velsen	Weesp	Zaanstad	IJsselstein	Alkmaar
Zandvoort	Bleiswijk	Bergschenhoek	Nieuwegein	Amsterdam
Zaanstad	Bodegraven	Brielle	Alkmaar	Enkhuizen
Barendrecht	Boskoop	Capelle aan	Amstelveen	Haarlem

Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	autochtone Nederlanders
Delft	Capelle aan den IJssel	Dordrecht	Amsterdam	Haarlemmermeer
Dordrecht	Dordrecht	's-Gravenhage	Anna Paulowna	Heerhugowaard
Gorinchem	Gorinchem	Papendrecht	Bussum	Huizen
's-Gravenhage	Gouda	Rotterdam	Heemskerk	Purmerend
Leiden	's-Gravenhage	Rijswijk	Heerhugowaard	Velsen
Maassluis	Hardinxveld-Giessendam	Schiedam	Hilversum	Wieringermeer
Rotterdam	Leiden	Spijkernisse	Hoorn	Zaanstad
Schiedam	Lisse	Westvoorne	Naarden	Barendrecht
Sliedrecht	Noordwijk	Vlaardingen	Ouder-Amstel	Bleiswijk
Vianen	Noordwijkerhout	Zoetermeer	Purmerend	Capelle aan den IJssel
Vlaardingen	Papendrecht	Goes	Schagen	Delft
Waddinxveen	Rotterdam	Bergen op Zoom	Uitgeest	Dordrecht
Vlissingen	Rijswijk	Boxmeer	Uithoorn	's-Gravendeel
Bergen op Zoom	Sliedrecht	Boxtel	Zaanstad	's-Gravenhage
Best	Bergen op Zoom	Pekela	Capelle aan den IJssel	Katwijk
Pekela	Best	Eindhoven	Delft	Leiden
Eindhoven	Breda	Tilburg	Dordrecht	Middelharnis
Etten-Leur	Eindhoven	Uden	Gouda	Rotterdam
Goirle	Helmond	Lelystad	's-Gravenhage	Waddinxveen
's-Hertogenbosch	's-Hertogenbosch	Halderberge	Hillegom	Zoetermeer
Oss	Oosterhout	Reiderland	Leiden	Zederik
Tilburg	Oss	Cuijk	Leiderdorp	Terneuzen
Waalwijk	Sint-Oedenrode	Noordenveld	Lisse	Veere
Maastricht	Tilburg	Tynaarlo	Noordwijkerhout	De Ronde Venen
Venlo	Waalwijk	Westland	Papendrecht	Bergen op Zoom
Venray	Heerlen	Leidschenda	Ridderkerk	Boekel
Oude IJsselstreek	Roermond	Menterwolde	Rotterdam	Boxmeer
Utrechtse Heuvelrug	Venlo		Rijswijk	Breda
Halderberge	Weert		Schiedam	Eindhoven
Reiderland	Lelystad		Spijkernisse	's-Hertogenbosch
Roosendaal	Roosendaal		Vlaardingen	Oosterhout
Menterwolde	Berkelland		Wassenaar	Tilburg
	Sittard-Geleen		Zoetermeer	Waalwijk
			Zwijndrecht	Woensdrecht
			Goes	Landgraaf
			Kapelle	Hunsel
			Middelburg	Maastricht
			Vlissingen	Nederweert

Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtone Nederlanders
			Best	Meerlo-Wanssum
			Breda	Laarbeek
			Pekela	Maasdonk
			Eindhoven	Lingewaard
			Etten-Leur	Cranendonck
			Helmond	Steenwijkerland
			Heusden	Overbetuwe
			Loon op Zand	Rijssen-Holten
			Oosterhout	Geldrop-Mierlo
			Son en Breugel	Westland
			Tilburg	Sittard-Geleen
			Uden	
			Veldhoven	
			Waalre	
			Brunssum	
			Maastricht	
			Schinnen	
			Venray	
			Lelystad	
			Noordenveld	
			Tynaarlo	
			Overbetuwe	
			Sittard-Geleen	

Literatuur

- CBS (2005). *Enquêteonderzoek onder allochtonen*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2007). *Sociale samenhang in beeld, het SSB nu en straks*. Symposium 2005. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dagevos, J. (2007). 'Het SSB en het zicht op de integratie van minderheden. Of: waarom surveygegevens onontbeerlijk blijven'. In: CBS, *Sociale samenhang in beeld, het SSB nu en straks* (p. 41-50). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Hilhorst, M. (2007). *Survey integratie minderheden SIM2006. Veldwerkverslag*. Amsterdam: Veldkamp.
- Jennissen, R.P.W. en J. Oudhof (2007). *Ontwikkelingen in de maatschappelijke participatie van allochtonen*. Den Haag: BJU/CBS/WODC
- Schothorst, Y. (2005). *Veldwerkverslag LAS2004*. Amsterdam: Veldkamp.
- Sikkel, D (2000). *Centerpanel, representativiteit en weging*. Tilburg: Centerdata
- Stoop, I.A.L (2005). *The hunt for the last respondent*. Den Haag: SCP.